

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ДУБИНЧАК АНАСТАСІЯ ІГОРІВНА

Допускається до захисту:

к. філол. н., доцент
в.о. завідувача кафедри
англійської філології
Майя ЮРКОВСЬКА

«_____» _____ 20__ р.

ТЕМА
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ
ОДИНИЦЬ ІЗ СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ В АНГЛІЙСЬКІЙ,
ІСПАНСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Спеціальність 035 Філологія
Спеціалізація 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно),
перша – англійська»
Освітня програма «Англійська та друга іноземна мови та літератури
(переклад включно)»

Магістерська робота

Науковий керівник:
Ольга Олексіївна Залужна,
к. філол. наук, доцент
доцент кафедри англійської філології

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали/за шкалою ЕКТ5/за національного шкалою)

Голова ЕК: _____

Вінниця 2024

АНОТАЦІЯ

Дубинчак А.І. Структурно-семантичні особливості фразеологічних одиниць із соматичним компонентом в англійській, іспанській та українській мовах. Спеціальність 035 «Філологія». Спеціалізація 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська». Освітня програма «Англійська та друга іноземні мови та літератури (переклад включно)». Донецький та національний університет імені Василя Стуса, 2024. 99 с.

Магістерську роботу присвячено фразеологічним одиницям із соматичним компонентом у англійській, іспанській та українських мовах на базі використання наукових праць та фразеологічних словників.

Матеріал цієї праці – 361 фразеологічних одиниць (105 англійськомовних, 107 іспаномовних та 104 україномовних одиниць), дібраних методом вибірки.

У роботі досліджується історичний аспект творення, типології та структурування та семантика фразеологічних одиниць в межах фразеологічних одиниць англійської, іспанської та української мов.

Соматичні компоненти є одними з найбільш популярних компонентів у фразеології. Частини тіла є дуже близькими та знайомими, тому саме вони є одними з шаблонів порівняння та аналізу світу.

Результати аналізу вказують на належність низки значень таких як емоційний стан, процес мислення, дія та взаємодія; частотність використання окремих соматизмів у англійській, іспанській та українських мовах відповідно до індивідуального розвитку кожної мови та їхнього історичного тла.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, соматичний компонент, семантика, типологія, значення.

SUMMARY

Dubynchak A.I. Structural and Semantic Peculiarities of Phraseological Units with a Somatic Component in English, Spanish, and Ukrainian. Specialty 035 “Philology”. Specialization 035.041 “Germanic languages and literatures (including translation), the first language – English”. Educational program “English and Second Foreign languages and literatures (including translation)”. Vasyl’ Stus Donetsk and National University, 2024. 99 p.

The Master’s thesis is devoted to phraseological units with a somatic component in English, Spanish and Ukrainian based on the use of scientific works and phraseological dictionaries.

The material of this work consists of 361 phraseological units (105 English, 107 Spanish and 104 Ukrainian units) selected by the sampling method.

The paper investigates the historical aspect of creation, typology and structuring, and semantics of phraseological units within the phraseological units of English, Spanish and Ukrainian.

Somatic components are among the most popular components in phraseology. Body parts are very close and familiar, so they are one of the templates for comparing and analyzing the world.

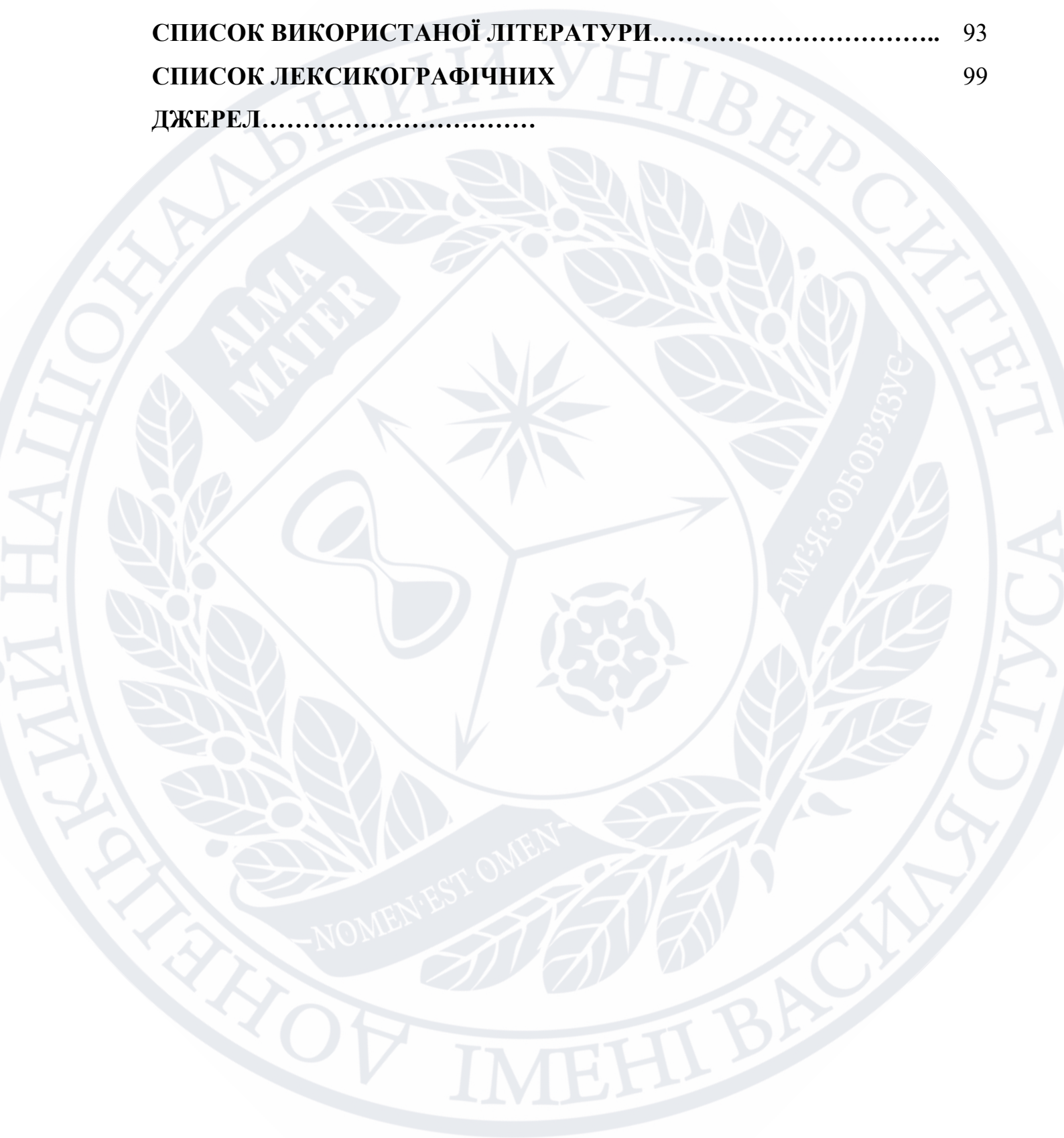
The results of the analysis indicate the appropriateness of a number of meanings such as emotional state, thought process, action and interaction; the frequency of use of individual somatisms in English, Spanish and Ukrainian in accordance with the individual development of each language and their historical background.

Keywords: phraseological units, somatic component, semantics, typology, meaning.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ....	10
1.1 Фразеологічна система мови як складова загальномовної картини світу.....	10
1.2. Критерії типологізації фразеологічних одиниць.....	18
1.3. Етимологія соматичної семантики у фразеологічних системах.....	31
Висновки до розділу 1.....	37
РОЗДІЛ 2 ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ІЗ СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ, ІСПАНСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	39
2.1 Семантика фразеологічних одиниць із соматичним компонентом у сучасній англійській, іспанській та українській мовах.....	39
2.1.1 Фразеологічні одиниці з соматичним компонентом в англійській мові.....	39
2.1.2 Фразеологічні одиниці з соматичним компонентом в іспанській мові	43
2.1.3 Фразеологічні одиниці з соматичним компонентом в українській мові.....	51
2.2. Структурна організація фразеологічного поля одиниць із соматичним компонентом у сучасній англійській, іспанській та українській мовах.....	52
Висновки до розділу 2.....	83
РОЗДІЛ 3 ЗНАЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ, ІСПАНСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	85
3.1 Значення ФО із соматичним компонентом у сучасній англійській мові	85
3.2 Значення ФО із соматичним компонентом у сучасній іспанській мові	86
3.3 Значення ФО із соматичним компонентом у сучасній українській мові	87
Висновки до 3 розділу.....	88

	5
ВИСНОВКИ.....	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	93
СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ	99
ДЖЕРЕЛ.....	

ВСТУП

Актуальність дослідження. Фразеологія – особлива галузь мовознавства, що вивчає стійкі словосполучення з ускладненою семантикою [7]. Більш узагальнено фразеологію можна визначити як вивчення структури, значення та використання фразеологічних одиниць. Фразеологія вивчає такі словосполучення (фразеологізми, фразеологічні одиниці, ідіоми), в яких значення всього словосполучення відрізняється від загальної сукупності значень слів, які є частиною фразеологічної одиниці [7]. Л. О. Соловець подає класифікацію фразеологічної одиниці як лексичної, відтворюваної двослівної або багатослівної групи слів, яка характеризується відносною синтаксичною та семантичною стійкістю, може бути пов'язана з ідіоматикою, може мати конотативне значення, та може мати виразну або посилюючу функцію [19].

На сучасному етапі розвитку мовознавства дослідження фразеологізмів мотивоване когнітивними передумовами та механізмами їхнього творення, комунікативним функціонуванням та прагматикою, референційними теоріями та лінгвокультурним різноманіттям. До числа цільних завдань, вирішуваних сучасною фразеологією, також належить визначення сукупності диференційних ознак одиниць, що розглядаються як фразеологізми, ціннісних орієнтацій та чинників, необхідних для здійснення лінгвокультурологічного аналізу концептуальної складової фразеологізмів.

Ретроспектива фразеологічних досліджень показує, що в працях багатьох учених (С. І. Величко [9], О. М. Галинська [13], О. В. Дуденко [21], О. П. Левченко [39]) було визначено фразеологію як самостійну лінгвістичну дисципліну, вказано на її відокремленість від синтаксису, лексикології і стилістики, у той час, як зарубіжні автори, навпаки, продовжували розглядати фразеологію в ракурсі інших дисциплін (загального мовознавства, лексикології, стилістики, лексикографії).

Нині у лінгвістиці спостерігається стійкий інтерес до проблем вивчення соматичної лексики та фразеології. Соматичним називають «фразеологізм,

залежним компонентом якого є слово, що означає як зовнішні фізичні форми організму людини, так і елементи систем життєзабезпечення» [2]. Науковці вважають, що соматизми становлять найдавніший пласт фразеологічного складу мови, як рідної, і іноземної.

Мета дослідження: визначення закономірностей функціонування фразеологічних одиниць із соматичним компонентом на сучасному етапі розвитку англійської, української та іспанської мов.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- розглянути поняття фразеології крізь призму філологічних досліджень;
- охарактеризувати критерії типологізації фразеологічних одиниць;
- визначити закономірності етимології соматичної семантики у фразеологічних системах;
- обґрунтувати тематику та проблематику фразеологічних одиниць із соматичним компонентом у сучасній англійській, іспанській та українській мовах;
- здійснити зіставний аналіз семантичних та структурних домінант фразеологічних одиниць із соматичним компонентом у сучасній англійській, іспанській та українських мовах.
- зіставити структури фразеологічних одиниць із соматичним компонентом у сучасній англійській, українській та іспанській мовах.

Об'єктом дослідження виступають фразеологічні одиниці сучасної англійської, іспанської та української мов.

Предмет дослідження: семантичні значення закономірностей функціонування фразеологічних одиниць із соматичним компонентом на сучасному етапі розвитку англійської, іспанської та української мов.

Методи дослідження. Методика дослідження має комплексний характер, який полягає у використанні різних методів та прийомів, що зумовлено метою і конкретними завданнями. Загальнонаукові методи аналізу та синтезу були використані для опрацювання наявних знань із

фразеологічної проблематики. Індуктивний метод дозволяв робити необхідні узагальнення та висновки на основі наявного емпіричного матеріалу. Класифікаційний і типологічний аналіз використовувалися для впорядкування й цілісного представлення опрацьованого матеріалу у вигляді класифікацій.

Практичне значення пропонованого дослідження полягає в можливості використання його результатів і запропонованих методів практичного аналізу на практичних заняттях з інтерпретації тексту, порівняльної стилістики. Під час дослідження фразеологізмів із соматичним компонентом використовуватимуться джерела для виокремлення досліджуваних одиниць у обраних статтях та словниках.

Апробація дослідження: результати роботи були представлені на конференції “Language in Interdisciplinary Context of life-long Education” 2-4 квітня 2024 року. Також на основі цієї конференції видано електронний збірник статей, у якому видано статтю «Структурно-семантичні особливості фразеологічних одиниць із соматичним компонентом в англійській, іспанській та українській мовах».

Структура роботи: дослідження складається зі вступу, трьох розділів та висновків до кожного з них, загальних висновків та списку наукової літератури та лексикографічних джерел. Обсяг тексту становить 86 сторінок, його загальний обсяг – 90 сторінок.

У *Вступі* зазначено актуальність дослідження, мету та завдання, визначено об’єкт, предмет та методи дослідження, практичне значення, ступінь апробації, описано його структуру.

У *першому розділі* «Теоретичні аспекти вивчення фразеології» окреслено історію створення фразеологізмів, критерії типологізації фразеологічних одиниць та етимологія.

У *другому розділі* «Фразеологічні одиниці із соматичним компонентом у сучасній англійській, іспанській та українській мовах» виділено

фразеологічні одиниці із соматичним компонентом, структурно організовано вище зазначені ФО.

У *третьому розділі* «Значення фразеологічних одиниць із соматичним компонентом у сучасній англійській, іспанській та українській мовах» виокремлено значення фразеологізмів із соматичним компонентом у сучасних англійській, іспанській та українській мовах.

У *висновках* підсумований матеріал аналізу.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ

1.1 Фразеологічна система мови як складова загальномовної картини світу

Інтерес до фразеології надзвичайно зріс за останні роки, що можна пояснити тим, що фразеологізми, крилаті вислови та прислів'я якомога краще відповідають духу нашого часу, який вимагає особливої стислості вираження думки.

Елементи фразеологічного мислення дозволяють виділити в морі інформації щось суттєве для пізнання, знайти і визначити свою особистісну позицію. Виступаючи в тій чи іншій формі, фразеологічний вислів узагальнює та типізує різноманітні прояви особистого та суспільного життя і міцно існує в спілкуванні як його органічна частина, як ємна і концентрована форма художнього відображення дійсності і вираження ставлення мови до неї.

Фразеологізми завжди привертали увагу людей, але в даний час, в епоху науково-технічного прогресу, їхнє значення особливо зросло; не випадково зараз в ряді країн фразеології отримала значний розвиток. На тлі майже повної відсутності фахових робіт в минулому останнім часом опубліковано ряд змістовних теоретичних статей про фразеологізми; з'являються і праці лінгвістичного характеру. Проблеми фразеології розглядаються в науці, їм присвячуються численні дисертації.

Такий інтерес до фразеології виникає тому, що в силу своєї універсальності фразеологізми відповідають духу епохи, вони однаково близькі як до науки, так і до мистецтва, в них органічно взаємодіють принципи наукової і художньої творчості. Закономірно тому те, що багато видатних учених були одночасно і творцями фразеологізмів.

Фразеологія знаходиться на місці «стикування» науки і мистецтва, будучи немовби своєрідною ланкою між ними. Виразність і образність зближують фразеологізми з художньою літературою, властивість синтезу думок, встановлення зв'язку між явищами, точність і лаконізм споріднюють їх із наукою [8].

Невипадково за кордоном досі достатньо численними є прихильники теорії приналежності фразеологізмів не до літератури, а до науки, зокрема до філософії, і ведеться полеміка з цього питання. Фразеологізми, звичайно, потрібно вважати лінгвістичними одиницями [10].

Фразеологізми привабливі для читача новизною і несподіванкою змісту, відточеністю форми. Вони цікаві як в окремій формі, так і в контексті виступу, статті та художнього твору. Для того щоб охарактеризувати фразеологізм найбільш повно, було проведено дефініційний аналіз.

«Фразеологізм (грец. Aphorisms – визначення, короткий вислів), короткий вислів, що виражає певну узагальнену закінчену повчальну або парадоксальну думку. Джерела фразеологізмів – літературні твори, розповіді про випадки з життя історичних осіб» [1].

Фразеологізми, що створювалися саме як фразеологізми, переважають у численних збірниках фразеологізмів, менший обсяг складають крилаті фрази і цитати, створені в контексті творів, виступів авторів. Найяскравіші представники фразеологізму як самостійного жанру: Ф. де Ларошфуко, Н. Шамфор, Б. Паскаль, І.В. Гете, С.С. Лец. І все ж багато фразеологізмів походять із літературних творів; наприклад, велика частина фразеологізмів Оскара Уайльда – репліки з його п'єс. У таких випадках фразеологізм набуває форму цитати, з огляду на те, що акцент робиться не стільки на мудрості висловлювання, скільки на його особі його автора [11].

У фразеології широко використовуються каламбурна гра слів, логічні зрушення, які проявляються в протиставленні подібних понять і ототожненні

протилежних; несподіванка досягається руйнуванням закріплених за словами зв'язків і асоціацій [13].

Для фразеологізмів характерні повнота і завершеність змісту, стислість і точність словесного вираження, нерідко фразеологізми називають життєвими мудростями. Як правило, фразеологізм не викликає протиріч у читача і часто нагадує про прості істини, якими нехтує людина [13].

Історія фразеологічної думки почалася в далекій давнині: короткі висловлювання зустрічаються вже на давньоєгипетських папірусах і клинописних табличках Межиріччя, а в античній Греції і Римі фразеологізм оформлюється як літературний жанр. Вже тоді люди прагнули коротко висловлювати свої думки, формулюючи найзначніші з них у формі висловів. В фразеологізмах найяскравіше відбиваються особливості мислення людей різних країн в різні епохи, релігійних і політичних поглядів. Однак є і загальні, вічні теми: сенс життя, світоустрій, суспільство і держава [14].

Значну роль у формуванні фразеологічної форми зіграли східні мислителі. Як приклад можна привести трактат «Дао Де цзін» (автором якого вважається Лао-Цзи) і твори Конфуція, в яких неподільно злиті стиль мислення і літературна форма. Кожне висловлювання в цих творах пронизане гармонією світовідчуття і прагненням до вищої мудрості [30].

Зміст фразеологізмів в Західній Європі значно змінюється в період Відродження. На зміну релігійним і богословським текстам приходить світська література, в якій фразеологічний жанр займає гідне місце. У Новий час фразеологічна літературна форма розвивається в двох напрямках – як самостійний жанр і у вигляді крилатих фраз, включених у контекст різних творів (наукових робіт, поезії, прози, публіцистики, листування й т.ін.).

На початку двадцятого століття фразеологічна думка набула особливої літературної витонченості й досягла великого культурного значення, але потім зміст і стиль фразеологізмів все більше усереднюється. Авторами і «героями» фразеологізмів стають актори, кінорежисери, музиканти,

політики, бізнесмени та інші популярні персони, а джерелами – усні виступи, інтерв'ю, анекдоти і т.ін.

Фразеологізм – це текст малої форми, який імпліцитно містить ширшу інформацію, ніж та, яка виражена експліцитно. Л. Пашинська підкреслює, що імпліцитність фразеологізму обумовлена тим, що його зміст є результатом авторського вимислу, що дозволяє розглядати фразеологізм як мініатюрний художній твір [44].

Неокресленість жанрових меж фразеологізму підсилює також досить довільне вживання тих чи інших жанрових найменувань різновидів фразеологізму в сучасній науковій літературі. Наразі не вироблені єдині критерії, відповідно до яких ці види можна було б диференціювати.

В основу наявних класифікацій дослідники закладають різні принципи. Так, наприклад, класифікація, наведена А. Мойсієнком [42], з одного боку, будується відповідно до критерію авторства: анонімні фразеологізми (гноми чи сентенції) – авторські фразеологізми (апофегми), а з іншого боку, в цій же класифікації простежується тематичний принцип, на підставі якого виділяються, наприклад, хрїї як ситуативно-анекдотичні фразеологізми і максими як фразеологізми моралістичні.

Незважаючи на жанрову нез'ясованість фразеологізму, ми підкреслюємо його універсальність, оскільки фразеологічний жанр поєднує в собі психологізм роману, сюжетну напруженість новели, вербальну витонченість вірша, глибину філософського трактату, грайливість дитячої лічилки, розмах епічної поеми. Все це виражено в фразеологізмі в декількох словах. Тому предметом фразеологічного жанру стає загальне, абстрактне, абстрактне як джерело пояснення одиничного і конкретного. Відповідно, парадоксальна суть фразеологічного жанру полягає у змістовому і мовному різноманітті, що реалізується на мізерному просторі виразних форм.

Узагальнюючи вищесказане стосовно невизначеності жанрових меж фразеологізму в сучасній філології, ми стверджуємо, що багато науковців

намагаються визначити жанрову специфіку фразеологізму, але, тим не менше, питання залишається відкритим через відсутність єдиних жанрових меж фразеологізму і розробки класифікації його видів.

При розгляді фразеологізму як малоформатного тексту слід зазначити, що складність поняття тексту визначається наявністю його характерних ознак. У лінгвістиці тексту по-різному визначаються основні ознаки тексту. К. Серажим зазначає, що будь-який текст характеризується його зв'язністю, цілісністю й комунікативною завершеністю [49]. О. Селіванова виокремлює сім критеріїв текстуальності: когезію, когерентність, інтенційність, акцептабельність, інформативність, ситуативність і міжтекстуальність [47]. Отже, сутність фразеологізму як малоформатного тексту відповідає перерахованим основним характеристикам.

Більш того, для розгляду фразеологізму як малоформатного тексту можуть бути використані також поняття теми і реми. Слідом за широко поширеною в лінгвістиці ідеологією актуального членування, ми виділяємо на кожному рівні членування фразеологізму (на поверхневому і на глибинному) два компоненти його змісту: вже відоме, дане, що відображає тему фразеологізму на поверхневому рівні змісту, і нове, актуальне, що відображає через асоціативні зв'язку рему фразеологізму на глибинному рівні змісту.

Визначальним визнається рівень глибинний в силу його універсальності, обумовленої універсальним характером людського мислення. Звернемося до думки О. Селіванової: будь-який зв'язок у реченні не лише визначає тему, але і «пророкує» його рему [47]. Тому ми розглядаємо фразеологізм як структурно організоване висловлювання або надфразову єдність, що наділена наявністю двох компонентів змісту – теми на поверхневому рівні і реми на глибинному рівні змісту, а також цілісністю, смисловою завершеністю, цілеспрямованістю, інформативністю, прагматичною настановою, тобто автономним текстовим статусом.

Однак фразеологізм – це все ж особливий вид тексту зі своїми характерними ознаками. До таких ми відносимо відсутність фабули і текстового елемента заголовка, відсутність форм архітекτονіки (початку, кінця, епіграфу, епілогу, сюжетної лінії) і хронотопу, наявність тенденції до появи нового сенсу фразеологізму, а також малої форми, що у випадку зі вступними фразеологізмами витягнуті з більш крупного тексту, яка дозволяє виділити його як малоформатний текст і забезпечити його автономність, що дає фразеологізму право існувати самотійно, незалежно від контексту твору, і як результат малої форми фразеологічний текст характеризується неможливістю його «згортання».

Оскільки основною загальновизнаною відмінною рисою фразеологізму є його генералізація, це дозволяє віднести фразеологізм до категорії універсальних висловлювань, відмежовуючи його тим самим від конкретизованих висловлювань, призначених для передачі фактологічної інформації, тобто тих, що викладають думки, оцінки і містять співвідношення з реальністю і просторово-часові координати. На відміну від них, універсальні висловлювання умоглядні, вони передають певні абстрактні ідеї за допомогою генералізації реальних предметів, явищ, заснованої на попередньому сукупному індивідуальному і загальнолюдському практичному і теоретичному досвіді (так звані етичні правила і знання про життя) [2].

У роботі «Символи у фразеологічних системах української та російської мов: Лінгвокультурологічний аспект» О. Левченко виділяє наступні характеристики універсальних висловлювань: 1) позачасова співвіднесеність; 2) наявність кванторів загальності – прислівників, займенників, заперечень; 3) наявність контрасту; 4) наявність спеціальних зачинів; 5) використання риторичних запитань [39].

У свою чергу, Ж. Краснобаєва-Чорна закликає відрізняти фразеологізм від універсальних висловлювань, які функціонують в рамках особистих

тверджень, думок, спостережень і висновків, оскільки фразеологізм не може являти собою висловлювання від першої особи [34].

Генералізація визнається відмінною рисою фразеологізму, оскільки колективний автор висловлювання узагальнює інформацію, співвідносячи її зі своїм досвідом, піднімаючись на вищий щабель абстракції стосовно подієвого часу і місця. Тому ми відносимо фразеологізми до категорії універсальних висловлювань, особливість яких полягає в тому, що сприйняті конкретні факти і явища дійсності піддаються узагальненню і знову втілюються в конкретних образах. Стислість, лаконічність цих висловлювань створюють велику зручність при запам'ятовуванні і відтворенні їх у відповідних ситуаціях.

Таким чином, ми усвідомлюємо триєдину сутність фразеологізму, який розглядається нами як жанр, малоформатний текст і універсальне висловлювання.

За структурою фразеологізм – багатоскладникова одиниця, якій притаманне цілісне за номінативною функцією найменування. «Фразеологічні одиниці становлять собою специфічний вид номінації, а саме – непряму, вторинну номінацію» [13]. Однією з особливостей цих вторинних номінацій є можливість реалізації вербальних знаків експресивного характеру задля передачі широкого спектру людських емоцій.

Актуальність дослідження фразеологічних одиниць зі семантикою інтенсивності зумовлена вищевизначеними чинниками та визначається незмінним інтересом лінгвістів до семантики фразеологізмів. Розв'язання подібних питань сприятиме більш глибокому усвідомленню процесу формування українськомовної картини світу.

Під структурою фразеологічних одиниць будемо розуміти синтаксичні властивості окремих слів як частин мови, тобто правила їхньої сполучуваності з іншими словами у фразеологічних одиницях.

Фразеологічна одиниця має схожість зі словом та словосполученням за такими ознаками:

1. Відтворюється як готова значеннєва одиниця.
2. Має сталу структуру.
3. Вступає в синонімічні зв'язки зі словами.
4. Виконує синтаксичні функції у реченні.

Фразеологічні одиниці відрізняються від вільних груп слів семантично і структурно:

- 1) вони передають єдину концепцію, а їх значення ідіоматичне, тобто не є лише сукупністю значень їх складників;
- 2) вони характеризуються структурною незмінністю (жодне слово не може бути замінено будь-яким компонентом фразеологічної одиниці, не руйнуючи його сенсу, наприклад, *to rain cats and dogs* – лити як з відра (про дощ);
- 3) вони не створюються під час мовлення, а використовуються як готові одиниці. На відміну від слова, фразеологічну одиницю можна розділити на окремо структуровані елементи і синтаксично трансформувати [19].

Існує кілька типів фразеологічних одиниць. У фразеологічних виразах буквальні та образні значення абсолютно не пов'язані між собою, наприклад:

- англ. *once in a blue moon* ‘рідко’ (а не «один раз в блакитний місяць»);
- *to kill two birds with one stone* ‘вирішити одразу дві проблеми’ (а не «вбити двох пташок одним каменем»);
- *help yourself* ‘пригощайся’ (а не «допоможи собі»);

Істотними ознаками фразеологічних одиниць є відсутність семантичної мотивації та лексико-граматична стійкість.

Фразеологічна стійкість базується на:

- 1) стабільності використання;
- 2) стабільності значення;
- 3) лексичній стабільності;

- 4) синтаксичній стабільності;
- 5) ритмічній характеристиці, римах і образах.

1.2. Критерії типологізації фразеологічних одиниць

Фразеологічні одиниця в термінологічному аспекті цього поняття найчастотнішим постає ототожнення його із текстом, що є функційним у межах безпосереднього комунікативного контексту [28]. Саме через це вона характеризується важливим смисловим навантаженням як в окремих наукових дисциплінах, так і в різних лінгвістичних напрямках. Так, зокрема, лінгвістика тексту тлумачить дискурс як засіб, що забезпечує поєднання речень у межах єдиного, зв'язного за змістом лінгвістичного цілого, що перевищує за обсягом і функційністю речення в його граматичному розумінні [27].

Представники системної лінгвістики окреслюють функції дискурсу в контексті організаційного управління окремими компонентами ситуативності, психолінгвісти залучають термін «дискурс» для опанування комунікативними стратегіями, використовуваними мовцями в процесі спілкування. Відтак, значення терміну «дискурс» може містити варіації, з-поміж яких знайдеться місце як вузьким лінгвістичним описам, так і макроконцепціям, де дискурсивність виводиться на рівень систематизації всього, що нас оточує в процесі мовлення [26].

Сучасна лінгвістика під «фразеологічним дискурсом» розуміє, з одного боку, всю сукупність різнорідних одиниць, які належать до кола фразеологічних явищ, виходячи з наявності набору інтегральних ознак. З іншого боку, наявна традиція відносити цей термін до прислівного фонду та його одиниць як самостійного явища, що складається з ряду розрізнених підмножин, об'єднаних на підставі парадигматичних, синтагматичних, семантичних та логічних зв'язків [9].

На думку О. В. Дуденко, слід говорити про дискурсивний простір, який формується різними типами дискурсів, і фразеологічний не є серед них винятком. За її словами, «фразеологічний дискурс може досліджуватися і як результат, і як процес комунікації, що здійснюється з тими чи іншими функціями у тій чи іншій формації» [21].

До аналізу фразеологічного дискурсу О. М. Галинська підходить із позицій загальної теорії дискурсу, в якій останній розуміється як процес вербалізації мовної діяльності в комунікативній ситуації, наслідком якої є породжений текст. За висновком О. М. Галинської, дослідження фразеологізмів, «занурених у життя», забезпечує можливість виявлення та систематизації набору «вербальних та невербальних елементів того чи іншого фразеологічного мікродискурсу, його комунікативних показників» [13].

Відповідно до поглядів Л. М. Кожуховської, фразеологічний дискурс постає і як «сукупність прислівних міні-текстів, об'єднаних спільною темою» [27], і як «комунікативна взаємодія, в якій використовується фразеологізм [27], під яким розуміється «комунікативна подія, комунікативний акт, в якому використовується одиниця, яка має прототипічну діалогічну структуру, тобто діалогову взаємодію, але може мати експліцитно й монологічну форму висловлювання (текст)» [27].

Також науковці зазначають, що провідними характеристиками фразеологічного дискурсу виступають цілісність, відкритість, зв'язність і загальновідомість, оскільки одиниці даного типу дискурсу містять загальні для всього лінгвокультурного співтовариства уявлення про організацію життєдіяльності в конкретному соціумі.

При зверненні до фразеологічного дискурсу, що формується фразеологічними одиницями, визначальне значення має складна комунікативна природа, що розглядається в аспекті функціонування та врахування позамовних факторів, що впливають на його відтворення,

сприйняття та декодування, що виділяє фразеологізм як окрему мовну ланку. Крім того, особливості фразеологічного дискурсу детермінуються ключовими рисами його одиниць, наприклад, прецедентним характером прислів'їв, їх здатністю використовуватися в готовому вигляді та викликати стійкі асоціації при вживанні та декодуванні; узагальненою часовою та адресною спрямованістю, поліфункціональністю, використанням сполучувального методу на рівні мовної діяльності, коли активно експлуатуються вже наявні та конвенційно закріплені у свідомості носіїв мови одиниці. Сукупність перелічених характеристик не лише сприяє виділенню лінгвістами особливого типу дискурсу – фразеологічного, а й визначає набір його змістовних і структурних конститuentів, які мають ряд інтегральних ознак, виходячи з яких, є можливим їх об'єднання в межах єдиної системи [9].

Аналіз комунікативного функціонування фразеологізмів підтверджує, що йдеться саме про самостійну мовну одиницю, відмінну від інших, виділення якої базується на сукупності мовних та фольклорних характеристик його конститuentів, на їх здатності поєднувати мовне та мовленнєве, фольклорне та художнє, виявляти асоціативне та стереотипне. Наявність певних характеристик одиниці детермінує її приналежність до множини або у нашому випадку до фразеологічного дискурсу. Це і є фразеологічні ознаки чи фразеологічні маркери.

Стосовно прислів'їв до таких ознак належать: структура закінченого речення, дидактичність, фольклорне походження, прецедентність, часова та адресна узагальненість, експресивність (побудова на основі розмаїття, образний компонент, повтор різнорівневих елементів, ритмізація структури тощо), поліфункціональність, можливість оказіонального трансформування, а також безособовість лише на рівні фольклору, що призводить до закріплення узагальненості семантики лише на рівні мови і поліфункційності лише на рівні контекстуального вживання, що є додатковим аргументом на користь

розгляду прислів'їв у межах фразеологічного дискурсу, враховує всі стадії формування та функціонування висловлювання. Аналіз семантики та структури фразеологізмів також виявляє різні типи системних відносин (синонімія, антонімія, тематична єдність, квазісинонімія) між одиницями фразеологічного дискурсу та доводить їхнє об'єднання в єдину систему – фразеологічний дискурс.

Оскільки підходи та принципи до опису фразеологічного дискурсу принципово не відрізняються від тих, які застосовуються до дискурсу загалом, основу когнітивно-дискурсивного підходу в фразеології становлять принципи та досягнення загальної теорії дискурсу, принциповий поділ на мову та мовлення, реалізація потенційних можливостей мовної одиниці у контексті, референтна віднесеність та багато іншого. Поступова відмова від термінів «прислів'я», «приказка» та активне використання поняття «фразеологізм» не сприяли остаточній диференціації та визначенню даних одиниць, оскільки «весь фразеологічний фонд... є, по суті, зоною суперперехідності, в якій здійснення класифікації як самих видів фразеологізмів, так і різного роду проявів системності стосовно них, є вкрай ускладненим» [25]. Як наслідок, зміст термінів «фразеологізм», «фразеологічний простір» та «фразеологічний дискурс» перебуває у стадії наукового формування та потребує свого уточнення.

Ознаки фразеологічного дискурсу представлені, зокрема: стійкістю; багатофункційністю; узагальненістю; синтаксичною самостійністю; образністю; позачасовістю; особливостями ритмо-інтонаційного та фонетичного оформлення; дидактизмом; відображенням ментальності [25].

Науковці доходять спільності в думці стосовно того, що фразеологічний дискурс спирається на фундаментальні положення загальної теорії дискурсу, а саме розуміння дискурсу як комунікативної ситуації у всій повноті її реалізації, включаючи свідомість комунікантів і текст, що створюється в процесі спілкування, для якої характерні інтенційність, об'єкт, взаємодія

учасників, набір екстралінгвістичних факторів. Як наслідок, «під дискурсом у фразеології розуміється самостійний текст чи набір текстів» [8], а також «послідовність їх породження та сприйняття, функціонування та реалізації у соціальному просторі» [8]. Звернувшись, з одного боку, до тексту та аналізу мовних засобів, з іншого – до свідомості, можна всебічно та комплексно описати фразеологічний дискурс та його одиниці, виокремивши лінгвокогнітивний та власне лінгвістичний аспекти явища [9].

Для реалізації когнітивно-дискурсивного підходу щодо фразеологізмів спочатку необхідно диференціювати саме поняття «фразеологізм», визначивши категоріальні риси зазначеного явища. Наявні в сучасних роботах дефініції фразеологізмів наділяють їх статусом «одиниць, що репрезентують історичний досвід народу-носія, а також сприяють збереженню, підтримці та уявленню національного менталітету» [2], «культурно-маркованих одиниць мови, які в стислому вигляді виражають мудрість та досвід попередніх поколінь [7], проте не дозволяють повною мірою окреслити коло явищ, що належать до фразеологізмів.

Невипадково, починаючи з 2000-х років, виявляється активний інтерес вчених до виділення категорійних (інтегральних) рис конститuentів єдиної фразеологічної системи (простору, дискурсу, фонду). На думку дослідників, до таких рис справедливо віднести принцип розмаїття як один з ключових фразеологічних маркерів (Т. Г. Бочина), здатність елементів демонструвати стійкі семантичні зв'язки (Ю. М. Котова), спільність структурно-семантичних моделей та наявність у них, поряд із рамковим компонентом, що передає сенс судження, обов'язкового образного компонента, який постає фразеологічним маркером; поліфункціональність, узагальненість, експресивність.

Незважаючи на те, що сучасна фразеологія і фольклористика відносять до фразеологізмів ряд різнорідних явищ фольклорної природи (прислів'я, приказки, загадки, прикмети, побажання, примовки і т.ін.), що формують у межах конкретної лінгвокультури систему, науковці, звертаючись до

фразеологізмів, явища, що зараховуються до фразеологічного фонду, подають відокремлено. Так, звертаючись до когнітивно-дискурсивного аналізу фразеологізмів, дослідники нерідко виділяють різновиди фразеологічного дискурсу: дискурс прикмет, приказок тощо [7].

Також у межах фразеологічної системи (фонду, простору, картини світу, дискурсу) науковцями можуть об'єднуватися генетично однорідні явища, наприклад, прислів'я та приказки. До системотвірних ознак різних «мікродискурсів», що входять до фразеологічного дискурсу, на думку М.Л. Ковшової, також можна віднести клішованість, стійкість, семантичну автономність фразеологізмів. Перелічені характеристики зазвичай асоціюються з фразеологізмами і є облігаторними стосовно більшості малих фольклорних форм.

Сучасна лінгвістика під «фразеологічним дискурсом» розуміє, з одного боку, всю сукупність різнорідних одиниць, які належать до кола фразеологічних явищ, виходячи з наявності набору інтегральних ознак. З іншого боку, наявна традиція відносити цей термін до прислівного фонду та його одиниць як самостійного явища, що складається з ряду розрізнених підмножин, об'єднаних на підставі парадигматичних, синтагматичних, семантичних та логічних зв'язків [9].

На думку Ж. Колоїз, слід говорити про дискурсивний простір, який формується різними типами дискурсів, і фразеологічний не є серед них винятком. За її словами, «фразеологічний дискурс може досліджуватися і як результат, і як процес комунікації, що здійснюється з тими чи іншими функціями у тій чи іншій формації» [28].

До аналізу фразеологічного дискурсу С. Коновець підходить із позицій загальної теорії дискурсу, в якій останній розуміється як процес вербалізації мовної діяльності в комунікативній ситуації, наслідком якої є породжений текст. За висновком С. Коновець, дослідження фразеологізмів, «занурених у життя», забезпечує можливість виявлення та систематизації набору

«вербальних та невербальних елементів того чи іншого фразеологічного мікродискурсу, його комунікативних показників» [29].

Відповідно до поглядів Т. Андреевої, фразеологічний дискурс постає і як «сукупність прислівних міні-текстів, об'єднаних спільною темою» [1], і як «комунікативна взаємодія, в якій використовується фразеологізм [1], під якою розуміється «комунікативна подія, комунікативний акт, в якому використовується прислів'я, який має прототипічну діалогічну структуру, тобто діалогову взаємодію, але може мати експліцитно й монологічну форму висловлювання (текст)» [1].

Також науковці зазначають, що провідними характеристиками фразеологічного дискурсу виступають цілісність, відкритість, зв'язність і загальновідомість, оскільки одиниці даного типу дискурсу містять загальні для всього лінгвокультурного співтовариства уявлення про організацію життєдіяльності в конкретному соціумі.

При зверненні до фразеологічного дискурсу, що формується прислів'ями, визначальне значення має складна комунікативна природа цього типу дискурсу, що розглядається в аспекті функціонування та врахування позамовних факторів, що впливають на його відтворення, сприйняття та декодування, що виділяє фразеологічний дискурс серед інших типів дискурсу.

Крім того, особливості фразеологічного дискурсу детермінуються ключовими рисами його одиниць, наприклад, прецедентним характером прислів'їв, їх здатністю використовуватися в готовому вигляді та викликати стійкі асоціації при вживанні та декодуванні; узагальненою часовою та адресною спрямованістю, поліфункціональністю, використанням сполучувального методу на рівні мовної діяльності, коли активно експлуатуються вже наявні та конвенційно закріплені у свідомості носіїв мови одиниці. Сукупність перелічених характеристик не лише сприяє виділенню лінгвістами особливого типу дискурсу – фразеологічного, а й

визначає набір його змістовних і структурних конститuentів, які мають ряд інтегральних ознак, виходячи з яких, є можливим їх об'єднання в межах єдиної системи [9].

На нашу думку, аналіз комунікативного функціонування фразеологізмів підтверджує, що йдеться саме про самостійний тип дискурсу, відмінний від інших, виділення якого базується на сукупності мовних та фольклорних характеристик його конститuentів, на їх здатності поєднувати мовне та мовленнєве, фольклорне та художнє, виявляти асоціативне та стереотипне. Наявність певних характеристик одиниці детермінує її приналежність до множини або у нашому випадку до фразеологічного дискурсу. Це і є фразеологічні ознаки чи фразеологічні маркери.

Стосовно прислів'їв до таких ознак належать: структура закінченого речення, дидактичність, фольклорне походження, прецедентність, часова та адресна узагальненість, експресивність (побудова на основі розмаїття, образний компонент, повтор різнорівневих елементів, ритмізація структури тощо), поліфункціональність, можливість оказіонального трансформування, а також безособовість лише на рівні фольклору, що призводить до закріплення узагальненості семантики лише на рівні мови і поліфункційності лише на рівні контекстуального вживання, що є додатковим аргументом на користь розгляду прислів'їв у межах фразеологічного дискурсу, враховує всі стадії формування та функціонування висловлювання. Аналіз семантики та структури фразеологізмів також виявляє різні типи системних відносин (синонімія, антонімія, тематична єдність, квазісинонімія) між одиницями фразеологічного дискурсу та доводить їхнє об'єднання в єдину систему – фразеологічний дискурс.

Однією з найбільш актуальних проблем у фразеології є проблема варіантності, оскільки розвиток фразеологічними одиницями варіантів – це постійний шлях до оновлення фразеологічного фонду мови. Проблеми варіантів у фразеології не стають менш дискутованими через те, що

варіативність є фундаментальною властивістю мови, властивою всім її одиницям і рівням, поза яким неможливо собі уявити зміну і розвиток мови. Більш того, варіант є універсальною формою існування мовної одиниці. Проблема варіанту в наукових працях розглядається під різними кутами, зокрема, з точки зору компонента фразеологічної моделі і збереження її тотожності.

Фразеологічна варіантність є окрема проблема варіантності в мовознавстві. Варіантність у сфері фразеології – це результат прояву загальних мовних закономірностей, актуальних для всіх рівнів мови, а саме: адаптація до певних мовних норм, підкреслення аналогії, передача колориту часу, створення ефекту новизни одиниці, а також прагнення посилити емоційно-експресивні тенденції [22].

Для фразеологізмів, як одиниць більш складних в порівнянні зі словом, проблема варіантності є особливо актуальною, оскільки з ускладненням архітекτονіки мовної одиниці зростає складність її парадигматичних і синтагматичних відносин і, як наслідок, зростає різноманіття видів її варіювання. Характер компонентного складу дозволяє фразеологічній одиниці поєднувати в собі всі види варіантності, властиві фонетичному, морфологічному, лексичному, синтаксичному та семантичному рівням аналізу.

Крім того, варіантність – це одна з основних властивостей структури фразеологічної одиниці, що розглядається як фразеологічна універсалія, яка може бути врахована в типологічному паспорті фразеології конкретної мови [17].

Більшість лінгвістів, що досліджують проблему фразеологічного варіювання, відзначають надзвичайну складність цього явища. Справді, фразеологічна одиниця є такою структурою, в якій означуване представлено специфічно вжитими словами, або лексичними компонентами. Цей факт, природно, і веде до різноманітності фразеологічної варіантності, оскільки

дозволяє фразеологічній одиниці поєднувати в собі всі види варіантності, властиві фонетичному, морфологічному, лексичному, синтаксичному та семантичному рівням.

Залежність розпізнавальних засобів від висоти рівня, в свою чергу, відзначається І. Тепляковим, який зауважує, що чим вищий рівень, тим різноманітнішою є його структура, тим складнішим є механізм диференціації, оскільки в нього вплітаються дистинктивні засоби, що виникли в надрах попередніх ярусів. Поняття плану вираження збагачується і в той же час розширюється, переходячи в поняття наборів дистинктивних засобів кожного структурного рівня [53].

Перші наукові праці, присвячені питанням фразеологічної варіантності, з'явилися в другій половині XX століття. Але проблема ця все ще далека від свого рішення і з кожним роком привертає увагу все більшої кількості дослідників. Складність вивчення проблеми варіантності зумовлена складністю самого процесу лінгвістичної зміни, який являє собою не єдиний акт, а сукупний результат низки абсолютно різних процесів, що протікають більш-менш незалежно один від одного.

Існуючі в сучасній лінгвістиці погляди на проблему варіантності можуть бути об'єднані, щонайменше, в дві групи. Одні дослідники розглядають варіанти як надлишкову категорію в мові [38], як недолік природної мови [23], як аномальне явище [23]. Інші пишуть про варіативність як про фундаментальну властивість мови, притаманну всім її одиницям і рівням, наголошуючи, що здатність до варіювання є невід'ємною властивістю функціонуючої мови, без якого її зміна і розвиток немислимі [19]. Варіантність – одна з найважливіших умов розвитку мови, оскільки через зміну співвідношень між варіантами відбуваються багато зрушень на всіх мовних рівнях.

Оцінку варіантності як сутнісної характеристики діалектики мови знаходимо в твердженнях, що варіантність є «іманентна функціональна

властивість мови» [25], неодмінна умова функціонування мови, спосіб існування і функціонування всіх одиниць мови [26]. Аналіз динаміки розвитку категорії варіантності в цілому, яка виникає при порівнянні окремих мовних систем, також не виявляє єдності точок зору.

Фразеологічні варіанти – це різновиди фразеологічної одиниці, тотожні за якістю і кількістю значень, стилістичними і синтаксичними функціями, за сполучуваністю з іншими словами і мають загальний лексичний інваріант при частково різному лексичному складі чи різняться словоформами або порядком слів. Фразеологічні варіанти при спільності значень характеризуються повною тотожністю образної структури і експресивно-стилістичного забарвлення, що і створює можливість паралельного їх функціонування в різних контекстах [11].

Більшість лінгвістів як основні виділяють такі ознаки: варіанти не повинні нести нової стосовно один одного інформації, значення повинно бути тотожне.

Повністю поділяючи думки лінгвістів про неминучий характер мовного варіювання, слід наголосити, що без варіювання і поза варіюванням неможливо собі уявити зміну і розвиток мови. Всі лінгвісти, що досліджують проблему фразеологічної варіативності, підкреслюють надзвичайну складність цього явища. Справді, фразеологічна одиниця є такою структурою, в якій означуване представлено, за термінологією Г. Кузнецової, «специфічно вжитими словами», або лексичними компонентами. Цей факт зумовлює різноманітність фразеологічної варіантності, оскільки дозволяє фразеологічній одиниці поєднувати в собі всі види варіантності, властиві фонетичному, морфологічному, лексичному, синтаксичному та семантичному рівням аналізу [35].

У сфері стійких фразеологічних зворотів, які є одиницями лексичної системи української мови, виявляються такі основні види варіантних відносин, як внутрішнє варіювання окремих фразеологічних одиниць. Воно

може носити як формальний, так і семантичний характер. Формальне варіювання фразеологізмів може здійснюватися кількома способами. По-перше, в межах однієї і тої самої фразеологічної конструкції спостерігається морфологічне варіювання, наприклад: *приший кобилі хвіст – п'яте колесо до воза*; по-друге, – явище редукції, усічення фразеологізму, наприклад: *пройшов вогонь і воду (і мідні труби), зворотний бік (медалі)*.

А. Кушнерова, досліджуючи проблему варіативності фразеологічних одиниць, вказує, що варіанти фразеологізмів – це «співіснуючі в мовній системі утверджені традицією різновиди фразеологічних одиниць, які мають те саме значення (для образних – внутрішній образ), але різняться між собою одним чи кількома компонентами лексичного складу або певними елементами граматичної структури» [38]. В. Ужченко та Д. Ужченко під фразеологічними варіантами розуміють лексико-граматичні різновиди ФО, які за «тотожності загального значення й збереження образної основи допускають синонімічну заміну компонентів, видозміну їхнього порядкового розташування та граматичних форм» [55]. Н. Хома, досліджуючи українську фразеологію, зазначає, що фразеологічні варіанти є закріплені мовною нормою різновидами фразеологізмів, яким властива єдність образу і спільний денотативного-сигніфікативний зміст, співвіднесені за функціями, які вони виконують в мові, як і за своїм лексико-граматичним (категоріальним) значенням [57]. Із наведених дефініцій спільним для варіантів фразеологічних одиниць є те, що вони є тотожними один одному і уможливають лише часткову заміну компонентів у лексичному складі фразеологізму, а також видозміну граматичних форм та порядку розташування компонентів ФО.

Слід зазначити, що поява варіативності у фразеологічних одиницях пов'язана з низкою особливостей. Як вважають дослідники, основою для варіативності окремих фразеологічних одиниць виступає дискурс, в тому числі:

- 1) структурної варіативності (з урахуванням скорочень і доповнень);
- 2) семантичної варіативності (дії, пов'язані з денотатом фразеологізмів, коли використовуються засоби конотативного характеру, зумовлені емоціогенними компонентами, і є денотативним. Все це відбувається на основі дій, пов'язаних з денотативністю фразеологізму);
- 3) стилістичної варіативності (коли використовуються метафора, метонімія, алюзія, антитеза, і в цьому сенсі своєрідність виступає тут як замовник) [17].

Д. Сизонов класифікує фразеологічні варіанти на фонетичні, морфологічні, видові, конструктивні, словотворчі, лексичні [50]. Л. Пашинська поділяє фразеологічні варіанти на лексичні, граматичні (формальні) та лексико-граматичні (змішані) [44].

Отже, під фразеологічними варіантами більшість науковців розуміють одиниці, яким властива варіація таких елементів, які не змінюють семантики фразеологічної одиниці.

Отже, фразеологічний дискурс є самостійним типом дискурсу, що характеризується цілісністю, системністю внутрішніх зв'язків, прецедентністю, інтенціональністю. Сутнісна складова фразеологічного дискурсу визначається базовим розумінням дискурсу як комунікативної ситуації у всій повноті її здійснення, а також детермінується складним комунікативним потенціалом його одиниць, що розглядаються в аспекті функціонування та врахування позамовних факторів, що впливають на вибір, відтворення, сприйняття та декодування. Конституенти фразеологічного дискурсу мають набір інтегральних характеристик: приналежність до фольклору, дидактичність, узагальнена часова та адресна спрямованість, поліфункціональність, стійкість, експресивність.

1.3. Етимологія соматичної семантики у фразеологічних системах

Соматичні компоненти, тобто частини тіла повсякчас були найближчими об'єктами дослідження людини. Користуючись кінцівками, людина може пересувати, працювати, створювати приладдя. Також, до соматичних компонентів можемо віднести частини голови (очі, вуха, язик і тд.), ними є навіть внутрішні органи як людей, та і тварин. Тому з часом тіло стало шаблоном до порівняння.

Слід зазначити, що соматичні фразеологічні одиниці, як правило, інспіровані культурним і національним світоглядом народів, що є носіями певної мови. Соматичні фразеологізми утворюються у мові завдяки прислів'ям, легендам, приказкам, а особливо часто – завдяки внутрішнім можливостям мови. Тому вони мають широке охоплення віноземних мовах, будучи наділеними виразністю, образністю, барвистими відтінками, художніми та стилістичними особливостями [60].

Однак соматичні фразеологічні асоціації пов'язані з мисленням, мовленням, рухом, почуттями та емоціями людини, ставленням до роботи та світоглядом і можуть бути безпосередньо відображені у зазначених висловлюваннях. Для аналізу нами обрані соматичні фразеологічні одиниці з компонентами, що найчастіше зустрічаються в мові (наприклад, рука, шия, голова, рот, язик, серце, нога, вуха, око, обличчя, ніс). Образність та експресивність більшості соматичних фразеологізмів англійської, іспанської та української мов зумовлюється характером функціонування в ній назв на позначення частин тіла та внутрішніх органів, так званих соматичних компонентів.

Щодо дефініції терміна, то саме слово фразеологія грецького походження (від грец. *phrasis* «вираз, зворот» і *logos* «слово, вчення») та означає «вчення про звороти мови» [16]. Термін фразеологія (*phraseologie*) вперше був використаний у працях Ш. Баллі [2].

Сучасні словники фіксують декілька дефініцій слова «фразеологія»:

1) розділ мовознавства, що вивчає лексико-семантичну сполучуваність слів мови; 2) склад фразеологічних одиниць певної мови; 3) сукупність, вид, тип, різновидність фразеологічних одиниць; 4) набір беззмістовних фраз [16].

М. П. Кочерган подає лише два визначення фразеології: 1) сукупність фразеологізмів певної мови; 2) розділ мовознавства, який вивчає фразеологічний склад мови [Цит. за: 5]. Виходячи з першого значення слова «фразеологія», варто зазначити, що його прийнято використовувати в широкому і вузькому розумінні. До фразеології в широкому розумінні належать ідіоми, фразеологічні сполучення і стійкі фрази (наприклад, прислів'я, крилаті вирази, фрази-привітання тощо, які нерідко виходять за межі словосполучень, тобто є реченнями). У вузькому розумінні – це лише ідіоми та стійкі сполучення слів, функціонально співвідносні зі словом як номінативною одиницею мови. Слідом за більшістю лінгвістів, ми схилиємося до широкого розуміння терміну «фразеологія».

І. М. Тепляков тлумачить фразеологію як «науку про фразеологічні одиниці, тобто про стійкі сполучення слів з ускладненою семантикою, які не утворюються за структурно-семантичними моделями змінних сполучень, що їх утворюють» [52].

Не можна залишити поза увагою сам термін «фразеологізм», який, будучи предметом фразеології як науки, є об'єктом дослідження. Існують декілька термінів (фразеологічна одиниця, фразеологізм, фразема, ідіома, фразеологічний зворот, стійке словосполучення та ін.), які здебільшого позначають одне і те ж поняття. Як правило, поняття «фразеологічна одиниця» та «фразеологізм» тотожні, проте можуть і розрізнятися (переважно це залежить від класифікації фразеологічних одиниць).

У дослідженні, дотримуючись широкого розуміння обсягу фразеології, вживаються терміни «фразеологічна одиниця» і «фразеологізм» як синоніми (далі – ФО), маючи на увазі «лексико-граматичну єдність двох і більше

нарізнооформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи речення, які, маючи цілісне значення, відтворюються у мові за традицією, автоматично» [7].

Співвідношення понять «фразеологізм» і «слово» належить до «класичних» питань фразеології як науки та стосується як питання власне фразеології (обсяг фразеології, фразеологічне значення у його протиставленні до лексичного і т. д.), так і питань, що виходять за її межі (маємо на увазі співвідношення «фразеологія» – «лексикологія») [9]. Н. М. Семененко розрізняє два підходи для розв'язання цієї проблеми: принцип тотожності (фразеологічна одиниця розглядається як еквівалент слова) та відмінності (співвідношення фразеологізму і слова) [17].

Фразеологічна одиниця і слово мають чимало спільних ознак: за своєю природою вони є двобічними одиницями мови (оскільки мають план вираження і план змісту), характеризуються однаковою функціональною природою (оскільки виступають у ролі членів речення, причому функціональна природа фразеологічних одиниць залежить від їхнього лексико-граматичного значення). І фразеологізми, і слова слугують для позначення явищ реальної дійсності і постійно розвиваються (у лексичному і фразеологічному складах завжди наявні архаїзми та неологізми). Фразеологічному складу характерні системні зв'язки, ідентичні слову: синонімічні, антонімічні, омонімічні. Фразеологізмам, як і словам, властива однозначність (моносемія) і багатозначність (полісемія), а фразеологічне значення, як і лексичне, може бути простим і складним [1].

Спільною рисою фразеологічної одиниці і слова є семантична цілісність, глобальність значення. А. Мойсієнко вважає семантичну цілісність і відтворюваність фразеологізму основними ознаками еквівалентності його слову [42].

Л. В. Савченко також вказує на семантичну еквівалентність фразеологічної одиниці й слова: «Групі фразеологічних зворотів,

рівнозначних слову або словосполученню, притаманне значення, у всіх відношеннях аналогічне лексичному значенню слова» [46].

Деякі з дослідників уналежнюють фразеологізм і слово до одного рівня – лексичного або лексико-фразеологічного [7], що і визначає їх спільність та еквівалентність, проте співвіднесення цих одиниць до одного рівня має досить суперечливий характер.

Ще однією характерною рисою, притаманною як фразеологізмам, так і словам є їх відтворюваність у мові в готовому вигляді, а не утворення заново (на відміну, наприклад, від вільних комбінацій слів).

Отже, фразеологізм і слово мають низку спільних рис. Власне, фразеологія виникла з теорії еквівалентності фразеологічної одиниці слову [11].

Поряд зі спільними характеристиками, фразеологізми і слова мають численні відмінності та істотно різняться між собою. Фразеологічні одиниці є сполученнями слів, що дає змогу говорити про їхню нарізнооформленість. Іншими словами, фразеологізми побудовані зі слів за певними граматичними моделями та принципами вільних словосполучень і речень. Оскільки слова побудовані за словотвірними моделями за допомогою морфем та основ, то їм характерна цільнооформленість. Хоч фразеологічним одиницям притаманна стабільність компонентів загалом, проте на характер їхньої структури можуть впливати такі чинники, як: перестановка, додавання (експансія), заміна (субституція), дистантне розміщення компонентів, контамінація фразеологічних одиниць і т. д.

Ще однією істотною відмінністю між фразеологізмом і словом є їх належність до різних мовних рівнів, щоправда, такої думки дотримуються не всі, однак більш поширеним є твердження, що фразеологічна одиниця порівняно зі словом – це одиниця, безумовно, вищого мовного рівня [12].

Одним із важливих питань у взаємовідношенні понять «фразеологізм» і «слово», як зазначалося вище, є, власне кажучи, проблема фразеологічного

значення, яка належить до однієї з найскладніших, оскільки входить у загальну проблему значення лексичних одиниць.

Можна зауважити вплив особливостей мовної картини світу досліджуваної мови на окремі деякі конотації окремих компонентів. Особливістю вивчення англomовних соматичних фразеологічних одиниць є комплексний підхід до проблеми.

Вивчаючи іноземну мову, проникаючи та досліджуючи її особливості, особистість знайомиться з новою національною культурою, долучається до духовності іншого народу, мовної різноманітності, що збереглася у конкретній мові.

Природа кожного лексичного значення в мові, його походження та розвиток у мові пов'язані з національно-культурною специфікою цієї мови та способом життя її носіїв. Тому важливо ретельно вивчити та проаналізувати лексику, семантику слів та фразеологічних одиниць у різні періоди розвитку.

Фіксовані словосполучення завжди з великим інтересом розглядалися не лише істориками мови, але й лінгвістами як пам'ятники матеріальної та духовної культури, які віками жили в мові та зберігали традиції, що закарбувалися в пам'яті народу на довгі роки. Фразеологічний матеріал англійської мови можна згрупувати таким чином:

- 1) фразеологічні висловлювання, пов'язані з релігійними ідеями, легендами та оповіданнями;
- 2) фразеологізми, що виникають на основі побутових подій;
- 3) народна література, тобто фольклор, фразеологічні висловлювання, засновані на народних казках;
- 4) фразеологічні висловлювання, що відображають різні почуття та емоції, людські відносини;
- 5) фразеологізми, що відображають різні історичні, політичні, соціально-економічні процеси та норми етичної поведінки тощо [1].

Із цієї точки зору важливо визначити структурні особливості одиниць англомовної соматичної фразеології, їхню синтаксичну роль у реченні, взаємодію з вільними синтаксичними словосполученнями, а також способи перекладу іншими мовами. Соматична фразеологія як мовний засіб, що втілює мовні одиниці, має особливе значення у формуванні мови, світогляду, мислення та ментальних принципів кожного народу, а також у комплексному вивченні такої фразеології, аналізі та дослідженні на основі матеріалів різних систем. Соматична фразеологія також дозволяє вивчити особливості кожної нації з історичної точки зору, простежувати їхній зв'язок із змінами у процесі розвитку.

Оскільки соматичні фразеологічні сполуки є генетичними, тобто словосполученнями з походження, їхні компоненти неспроможні взаємодіяти один із одним. Цей факт доводить, що вони є результатом поєднань слів або змін у значенні двох або кількох слів.

Водночас соматичні фразеологічні поєднання не можуть бути замінені словосполученнями, оскільки вони змінюють свою форму та синтаксичну функцію у мові, зберігаючи у мовному процесі своє лексичне значення як цілісні лексичні одиниці. У цьому випадку вони можуть втратити свою функцію вільних словосполучень.

Соматичні фразеологічні функції виконують таку саму граматичну функцію, як і слова, вони можуть відповідати іншому слову в реченні, керувати ним, наближатися до нього за значенням [2].

Дослідження показує, що слова, які не мають соматичного компонента, можуть бути додані до структури соматичних фразеологізмів. Ці слова можуть встановлювати з ними семантичні зв'язки та використовуватися як частина речення. Наприклад, *knock one's head against a brick (stone) wall* 'битися головою об цегляну (кам'яну) стіну'.

Водночас можна змінювати компоненти соматичних фразеологічних сполук, тобто замінювати їх іншими лексичними одиницями. Наприклад,

make a mouth ‘зробити рота, пащекувати, розпатякувати’; *imitate ironically* ‘іронічно наслідувати’; *make a wry face* – ‘скорчити гримасу’.

Соматичні фразеологізми в англійській мові утворюються з комбінації двох або більше слів, таких як вирази з повним значенням, стабільною лексичною структурою та синтаксичною структурою. Стабільність і однорідність слів, що становлять це поєднання, безпосередньо пов'язані із сукупністю компонентів соматичних фразеологічних одиниць та ступенем образності.

Соматичні фразеологічні сполуки, які мають окрему структуру, втрачають своє лексичне значення та створюють соматичні вирази, які функціонують як єдине ціле у межах поєднання. З цієї точки зору основні ознаки, що визначають соматичні фразеологічні поєднання, можна охарактеризувати таким чином.

Соматичні фразеологічні вирази:

- 1) виражають ціле значення;
- 2) легкодоступні у мові;
- 3) це образні та емоційні вислови, що поєднують у собі національно-культурні історичні особливості;
- 4) використовуються у переносному значенні для створення соматичних виразів, які діють як ціле і як член речення [3].

Висновки до розділу 1

Фразеологічний дискурс є самостійним типом дискурсу, що характеризується цілісністю, системністю внутрішніх зв'язків, прецедентністю, інтенціональністю. Сутнісна складова фразеологічного дискурсу визначається базовим розумінням дискурсу як комунікативної ситуації у всій повноті її здійснення, а також детермінується складним комунікативним потенціалом його одиниць, що розглядаються в аспекті функціонування та врахування позамовних факторів, що впливають на вибір,

відтворення, сприйняття та декодування. Конституенти фразеологічного дискурсу мають набір інтегральних характеристик: приналежність до фольклору, дидактичність, узагальнена часова та адресна спрямованість, поліфункціональність, стійкість, експресивність.

Для фразеологізмів характерні цілісність, метафоричність чи метонімічність, емотивність, образність, вмотивованість, дериваційність значення, нарізнооформленість, стійкість, ідіоматичність. Незважаючи на багато спільних рис із словом, словосполученням та реченням, фразеологічна одиниця є окремим мовним феноменом, якому притаманні емоційно-експресивна забарвленість, оцінка та стилістично-функціональний аспект.

Стрижневі компоненти фразеологізму посідають одне з основних місць у формуванні значення фразеологічної одиниці. Образи денотативних специфічних сем слова допомагають виявити ті асоціації, які вони можуть викликати, і дозволяють знайти можливі семи слова, що приймають участь у творенні фразеологічної одиниці.

Соматичні фразеологічні асоціації пов'язані з мисленням, мовленням, рухом, почуттями та емоціями людини, ставленням до роботи та світоглядом і можуть бути безпосередньо відображені у зазначених висловлюваннях. Для аналізу нами обрані соматичні фразеологічні одиниці з компонентами, що найчастіше зустрічаються в мові (наприклад, рука, шия, голова, рот, язик, серце, нога, вуха, око, обличчя, ніс). Образність та експресивність більшості соматичних фразеологізмів зумовлюється характером функціонування в ній назв на позначення частин тіла та внутрішніх органів, так званих соматичних компонентів.

РОЗДІЛ 2

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ІЗ СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ, ІСПАНСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

2.1 Семантика фразеологічних одиниць із соматичним компонентом у сучасній англійській, іспанській та українській мовах

2.1.1 Фразеологічні одиниці з соматичним компонентом в англійській мові

Соматичні фразеологічні одиниці створюють у мові стійкі словесні комплекси, що переважно наділені високою виразністю та образністю. В англійській мові семантичний діапазон метафоричних, метонімічних, гіперболічних та літотних структурних, характерних соматичних фразеологічних поєднань постає дуже широким і всеосяжним.

У англійській фразеологічній системі найбільш широко представлені фразеологізми з соматизмом **head**. Вони мають різне значення в контексті залежно від універсальних значень, притаманних цьому соматизму майже в усіх мовах. Виділяють такі семантичні групи:

1. Емоційний стан людини: *head over heels in love* ‘закоханий по вуха’ [63].
2. Процес мислення: різноманітність такого роду фразеологізмів пов'язана з алегорією уявлення про голову як фізичне вмістище думок та ідей: *a clear head* ‘світла голова’; *to break one's head* ‘голову зламати’; *have a good head on one's shoulders* ‘мати свою голову на в'язах’ [63].

Соматичні фразеологізми з компонентом **neck** у англійській мові, засновані на вразливості цієї частини тіла, містять у семантиці поняття ризику для життя: *to break one's neck* – ‘зламати, скрутити шию’ [63].

Частотним серед фразеологічних одиниць із компонентами-соматизмами є послугування лексемою **heart**. Серце є центром розумових процесів,

джерелом почуттів, що визначає темперамент та характер, а також є поглиначем органічних почуттів. Одним словом, ним у фразеологізмах забезпечується виконання функцій мозку, серця, шлунка і, частково, периферійної нервової системи.

Соматизм **heart** передає образну картину емоцій, почуттів, переживань і часто чергується з поняттям душі в межах структурної синонімії: англ. *at the bottom of one's heart* 'в глибині душі'; англ. *with all one's heart* 'усім серцем'; англ. *heart is bleeding* 'серце кров'ю обливається'; англ. *to have heart of gold/big/soft/kind heart* 'мати серце із золота/велике/м'яке/добре серце'; англ. *to open one's heart to somebody* 'відкрити комусь своє серце'; англ. *to win one's heart* – підкорити чиєсь серце [63].

Кожна фразеологічна одиниця соматичного виміру має власне індивідуальне значення. У всіх цих прикладах соматизм **heart** виступає як семантичний і структуротвірний центр фразеологічної одиниці [5].

У цих соматичних фразеологізмах дається як позитивна оцінка особистості, зокрема, таких її якостей, як людинолюбство, доброта, чесність і чуйність, так і негативна оцінка її якостей і емоцій. Соматизм **heart** є ключовим абстрактним іменником, навколо якого групуються цілі парадигми слів у їх пов'язаному значенні.

Переважно всі фразеологічні одиниці англійської мови з компонентами **mouth, tongue** пов'язані за своєю семантичною структурою із загальними поняттями: говоріння – мовчання. Мовчання асоціюється з образними уявленнями про бездіяльність органу мовлення: *to have lost one's tongue* 'втратити дар мовлення' [63].

В англійській мові компонент «нога» розділений на дві зони: англ. *leg* 'верхня частина ноги'; англ. *foot* 'нижня частина, стопа'. Лексико-семантичний компонент соматизму «нога» багато в чому визначається функціями цієї частини тіла.

Нога символізує швидкість, рух. У стійких виразах нога часто протиставляється голові, оскільки дієвий і механічний орган протиставляється раціональному: англ. *to think on your feet* 'думати на ногах (на бігу)'; англ. *a lot of work for your feet* 'багато роботи для ніг' [63].

З іншого боку, соматизм **feet** утворює значення стабільності чи нестабільності, впевненості у собі: англ. *to cut the ground from under one's feet* 'вибивати ґрунт з-під ніг'; англ. *to feel one's feet* 'відчувати свої ноги, впевнено стояти на землі' [63].

Як згадувалося вище, диференціація кінцівок на праву і ліву є характерною й для структури англійських соматичних фразеологізмів. І компонент «arm», і компонент **leg** доповнюються семантикою слів «right/left», і соматичні фразеологізми набувають додаткової конотації: англ. *have two left legs* 'мати дві ліві ноги'; англ. *to get up with the left foot* 'підводитися з лівої ноги'; англ. *to get up or start with the right foot* 'вставати чи починати з правої ноги' [63].

Семантика фразеологічних одиниць із компонентом **eye** в англійській мові пов'язана з темою візуального сприйняття. За допомогою зору людина отримує основну частину своїх знань про реальність, що відображається в частковому зіставленні семантичної структури поняття «бачити» різними мовами, що означає такі поняття, як «розуміти», «подавати»: англ. *to open someone's eyes to something* 'відкривати очі на що-небудь' [63].

Очі відображають емоції та почуття, у зв'язку з чим існує досить велика кількість фразеологізмів з компонентом **eye**, які виражають зміну емоційного стану людини: англ. *envy / green / evil eye* 'пристріт'; англ. *to cry one's eyes out* 'плакати' [63].

Образність і значення більшості соматичних фразеологізмів з компонентом **ear** також визначаються характером фізіологічної функції відповідного органу: англ. *to close / shut your eyes to something* 'закривати вуха від чогось' [63]. В англійській мові соматичні фразеологізми з цим

компонентом асоціюються з таємницею, бажанням дізнатися про неї: *walls have ears* ‘стіни мають вуха’ [63].

Поняття **ear** є символом сприйняття навколишнього світу. Можливо, це пов'язано з розташуванням вуха на голові вертикально, крім того, ця частина тіла розташована вище за всі інші: англ. *to be head over heels in love* ‘бути по вуха закоханим’; англ. *to be head over heels in trouble* ‘бути по вуха в халепі’ [63].

Семантика соматичного компонента **face** пов'язана зі статусом, гідністю людини: англ. *slap in the face* ‘дати ляпаса’; англ. *to save face* ‘зберегти обличчя’. Слід зазначити, що у англійській мові вираз обличчя відображає емоційний стан: англ. *to put on a brave face* ‘робити хоробрий вигляд’ [63].

Nose – відносно невеликий орган і єдиний, який виступає на обличчі. Соматичні фразеологізми з цим компонентом часто мають значення близькості, а також отримання інформації: англ. *nose to tail* ‘від носа до хвоста’ [63].

В англійській мові також наявні соматичні фразеологізми, якими послуговуються для позначення негативної оцінки людини, яка плазує, вислужується перед оточуючими: англ. *brown nose* ‘підлий’ [63].

Існують також еквівалентні фразеологізми, в семантиці яких відображено агресивну дію по відношенню до іншої людини: *to break someone's nose in the blood* ‘розбити комусь носа до крові’ [63]. В англійській мові широко представлені соматичні фразеологізми з семантичним полем «перевага»: англ. *to look down one's nose at somebody* ‘дивитися на когось, закопиливши носа, зверхньо’; *toffee-nosed* ‘дивитися зверхньо, задравши носа’ [63].

Протилежна картина спостерігається щодо соматичних фразеологізмів, що мають лексему **finger**. Англійські фразеологізми із цим компонентом більш активні. Наприклад: англ. *to twist around one's finger* ‘обвести навколо пальця, ошукати’ [63].

Таким чином, англійські соматичні фразеологізми, що містять такі поняття, як **heart (15%), nose (13%), leg (17%)**, наділені певною специфікою в лексико-семантичному мовному полі і становлять значний пласт у фразеологічному блоці.

2.1.2 Фразеологічні одиниці з соматичним компонентом в іспанській мові

У сучасній іспанській мові наявно багато прикладів опису особистісних характеристик із допомогою соматичних фразеологізмів. Після збору практичного матеріалу було розділено всі вибрані соматичні фразеологізми за групами за критерієм твірної лексеми. Виділено такі групи фразеологізмів за соматичним компонентом: ісп. *la cabeza* ‘голова’, ісп. *la boca* ‘рот’, ісп. *el ojo/ojos* ‘очі’, ісп. *la nariz* ‘ніс’, ісп. *la mano* ‘рука’, ісп. *el corazon* ‘серце’, ісп. *otras partes del cuerpo* ‘інші частини тіла’ та ісп. *fluidos y sustancias corporales* ‘рідини та субстанції організму’.

Голова з давніх-давен сприймається людиною як найважливіша частина організму. Саме з головою асоціюється розумова діяльність, інтелектуальні здібності.

Процес роздумів у іспанській мові можна проілюструвати такими фразеологізмами: ісп. *ten en cuenta* ‘мати на увазі’, ісп. *no te salgas de la cabeza* ‘не виходити з голови’. В обох прикладах ідеться про пам'ять, що цілком логічно, оскільки саме голова вважається вмістилищем накопиченої інформації.

Емоційний стан характеризують такі фразеологізми з соматичним компонентом: ісп. *cuelga la cabeza, no hagas cabeza* ‘понурити голову’ [62]. Розсудливість і розсудливість виражається фразеологізмом ісп. *perder la cabeza* ‘загубити голову’, що часто використовується.

Соматизм **la boca** вживається у фразеологізмах іспанської мови у двох основних значеннях. Перше стосується передачі інформації, розмов,

наприклад, ісп. *abre la boca* ‘відкрити рота’, ісп. *cierra la boca* ‘стулити рота’, ісп. *fuera de tu boca* ‘з твого рота’ [62].

Наступною групою соматичних фразеологізмів стали одиниці, утворені за допомогою слова **los ojos**. Не випадково це одна з найчисленніших груп фразеологізмів, адже очі є основним джерелом інформації, і основну частину відомостей про навколишній світ людина отримує саме за допомогою зору.

У відібраних нами фразеологізмах превалює саме значення отримання інформації та спрямованість уваги. Це добре видно з таких соматичних іспанськомовних фразеологізмів: ісп. *mantén los ojos abiertos* ‘дивитися уважно’, ісп. *pierde de vista* ‘загубити з виду’, ісп. *delante de todos* ‘попереду’, ісп. *abre los ojos* ‘відкрити очі’ [62].

Крім того, очі часто є індикатором переходу з сонного стану до бадьорості, прокидання, й навпаки. Фразеологізми, що позначають зазначені процеси, навіть не є в повному розумінні фразеологічними одиницями, оскільки їхнє значення практично є буквальним. Це такі фразеологізми, як ісп. *cierra los ojos* ‘закрити очі, не звертати уваги’ [62]. Ще один аспект сприйняття ока спостерігаємо у фразеологізмі ісп. *una espina en el costado* ‘ніж в спину’ [62].

Значну частку цього класу фразеологічних одиниць становлять вирази із соматичним компонентом **pobre** ‘частина руки від плеча до кінчиків пальців’ та його імпліцитними компонентами **codo** ‘лікоть’, **muñeca** ‘зап'ястя’, **mano** ‘кисть руки’, **puño** ‘кулак’, **dedo** ‘палець’, **pulgar** ‘великий палець руки’ і **clavo** ‘ніготь’ [62]. Фразеологізми з цими компонентами наділені можливістю давати як негативну, так і позитивну оцінку. Однією з вищезазначених негативних якостей людини є лінощі. Засобами її репрезентації в іспанській мові є такі фразеологізми, як ісп. *hacer girar los dedos/pulgares* ‘досл. крутити великим пальцем руки; не діяти’, ісп. *no muevas un dedo* ‘досл. пальцем не поворухнути; не діяти’, ісп. *no muevas un dedo* ‘досл. пальця не зігнути, байдикувати’, ісп. *no mover ni la mano ni el pie* ‘досл.

не ворухити ні рукою, ні ногою; ледарювати', ісп. *pon tus manos en tu regazo* 'досл. сидіти, склавши руки в замок; не діяти', ісп. *siéntate en tus manos* 'досл. сидіти на руках ; лінуватися' та ін. [62]

Основу перших трьох фразеологізмів становить метонімія, що уподібнює частину цілому, а саме палець – руці, рух – роботі. Мінімальна активність прирівнюється до діяльності в цілому, а її відсутність – до неробства та пасивності [6].

Фразеологізм ісп. *no mover ni la mano ni el pie* 'і пальцем не поворухнути' значно посилює значення вищеописаних виразів та надає йому ще більшої експресії. Не ворухити ні рукою, ні ногою – означає не виявляти абсолютно ніякої рухової активності, і, відповідно, не робити спроб до виконання будь-якої роботи.

Не менший інтерес представляють фразеологізми ісп. *pon tus manos en tu regazo*, *siéntate en tus manos* 'скласти руки'. Образ, створений цими виразами, виходить з символіки пози загалом. Пози рук, що описуються зазначеними фразеологізмами, демонструють ледарство, лінощі і повну відсутність зацікавленості в чому-небудь [62].

Інша негативна якість людини – жадібність – виявляється у іспанській мові за допомогою таких соматичних фразеологізмів: ісп. *mantén tu mano sobre/sobre tu bolso* 'досл. тримати руку на торбі; бути жадібним', ісп. *mantener/tener el pulgar sobre algo* 'досл. тримати великий палець на чому-небудь, не хотіти віддавати що-небудь, поводитися з чим-небудь із зайвою ощадливістю', ісп. *si le das a alguien tu dedo meñique, te quitará toda la mano*. 'розм. дай йому палець, він всю руку відкусить', ісп. *el reumatismo entre el pulgar y el índice debe ser eliminado* 'досл. вирвати що-небудь у кого-небудь із-під нігтів; вправно прибрати до рук що-небудь, привласнювати що-небудь' [62].

У перших двох фразеологізмах жадібність, або скнарність, виявляється у намірі приховати від оточуючих як зміст торби, так і саму торбу. Соматичні

компоненти **la mano i el pulgar** виступають як своєрідний бар'єр, за допомогою якого людина «захищає» своє майно від сторонніх.

2.1.3 Фразеологічні одиниці з соматичним компонентом в українській мові

Що стосується фразеологізму ісп. *tiene reumatismo entre el pulgar y el índice* 'досл. мати ревматизм між великим та вказівним пальцями; бути жадібним' [62], то в його основі лежить використання жесту за участю великого та вказівного пальців. Саме ці пальці задіяні при перерахунку готівки [8]. Слово ревматизм в даному випадку не має прямого відношення до стану здоров'я людини, а вказує на часті епізоди підрахунку грошей і небажання ними з кимось поділитися.

Ще одним прикладом акцентування жадібності людини є фразеологізм ісп. *poner tus manos en algo* 'досл. вирвати що-небудь у кого-небудь з-під нігтя; привласнювати що-небудь' [62]. Цей фразеологізм використовується стосовно меркантильної та злодійкуватої людини, для котрої немає перепон у досягненні мети [12]. В основі образу цього виразу лежить метонімічне ототожнення частини та цілого: соматичний компонент *la uña* заміщає саму людину, а дієслівний компонент ісп. *lágrrima* 'виривати' вказує на стрімкість та наполегливість дії.

Ще однією якістю людини з негативною конотацією є слабкохарактерність. У сучасній іспанській мові відзначається порівняно невеликий обсяг фразеологізмів, що ілюструють цю особливість людини. Проілюструємо це на прикладі такого висловлювання, як ісп. *(como) ser masilla en las manos de alguien* 'досл. бути воском у чийх-небудь руках; бути податливим, веденим' [62]. Його застосовують щодо слабовільної та веденої людини [12].

У основі цього фразеологізму лежить метафоричне порівняння еластичності воску з м'якістю характеру. Бути воском у чийх-небудь руках –

значить дозволяти собою маніпулювати, діяти задля чужих інтересів, нехтуючи своїми власними.

Іншим прикладом опису слабохарактерності є вираз ісп. *a alguien le falta una mano que guíe* ‘досл. не мати керівної/напрямної руки; бути нездатним до прийняття самостійного рішення’ [62]. Воно використовується по відношенню до людини, схильної до чужого впливу і змушеної внаслідок нього чинити всупереч власній волі [12].

Образ, створюваний цим фразеологізмом, виходить з метонімічного уподібнення частини цілому: відсутність руки уподібнюється відсутності в людини волі і почуття власної гідності. Соматизм **la mano**, що входить до складу вираження, постає в символічному значенні універсального знаряддя взаємодії з навколишнім світом.

Засобами вираження пройдисвітства в іспанській мові служать такі фразеологізми, як ісп. *mantén tu dedo en el viento* ‘досл. тримати палець на вітрі; тримати ніс за вітром, змінювати свою думку на свою користь, бути пристосуванцем’ і ісп. *tenerlo todo detrás de sus orejas* ‘досл. мати за вухами щось завбільшки з кулак, бути пройдисвітом’ [62]. Щодо першого фразеологічного висловлювання, воно використовується щодо «слизької», непостійної людини, яка вміє пристосовуватися до будь-яких життєвих обставин.

Соматичний компонент **el dedo** символічно виступає як показчик напрямку руху. За допомогою компонента ісп. *el viento* ‘вітер’ створюється універсальне уявлення про мінливість та невизначеність.

Використання другого фразеологізму сягає своїм корінням в народне повір'я про те, що під вухами людини живуть маленькі демони бешкетів і хитрощів, про існування яких можна було дізнатися за щільністю завушних бугрів. Того, у кого ці бугри завбільшки з кулак, вважали дуже хитрим і крутіюватим [12].

Наступні соматичні фразеологізми також характеризують людину з негативного боку. Вони служать для позначення непорядності – якості особистості, що характеризує здатність людини порушити моральні норми поведінки. Мораль всюдисуща, вона залучена до всіх сфер людського буття, причетна до всіх явищ і процесів, що відбуваються в житті людини. Можливо, саме тому осмислення моральних фактів здійснюється на підставі спорідненого їй типу асоціативного зв'язку за суміжністю.

До таких фразеологізмів належать: ісп. *ensucia tus dedos* ‘досл. забруднити пальці; здійснювати аморальний/безчесний вчинок’; ісп. *tener dedos pegajosos* ‘досл. мати липкі руки/пальці; красти’; ісп. *hay sangre en las manos de alguien* ‘досл. руки з прилиплою кров'ю; бути вбивцею/злочинцем’; ісп. *perecer/morir por la mano de alguien* ‘розг. померти з чиєїсь вини’; ісп. *dar la mano y tomar con la otra* ‘розм. однією рукою давати, а іншою забирати’; ісп. *tener la mano en los bolsillos de otras personas* ‘досл. тримати руку в торбах чужих людей; жити за чужий рахунок’; ісп. *muerde la mano que te da de comer* ‘досл. кусати руку, яка тебе годує; поводитися невдячно по відношенню до людини, діючи наперекір власним інтересам’ та ін. [62]

Фразеологізм ісп. *ensucia tus dedos* використовується щодо людини, схильної до шахрайства. У цьому вираженні брудні пальці співвідносяться із заплямованою репутацією. Компонент ісп. *sucio* ‘брудний’, що входить до складу виразу, свідчить про те, що людина є морально нищою й не втрачає можливості скористатися своїми кримінальними здібностями.

Фразеологізм *tener dedos pegajosos* [62] застосовується для опису людини, здатної спритно та непомітно для оточуючих вкрати гроші чи інші цінні речі. Компонент ісп. *pegajoso* ‘липкий’ вказує на частотність та систематичність виконуваних людиною дій.

Непереборний потяг до здійснення крадіжок порівнюється з дотиком до клею, позбутися якого так само важко, як і позбутися згубної залежності. Обидва фразеологізми містять метафору, в якій «моральна нечистота людини

виражається перенесенням ознаки «нечистий» на «знаряддя», за допомогою якого людина взаємодіє з навколишнім світом та здійснює свою (злочинну) діяльність» [6].

На непорядність та аморальну поведінку людини вказують й інші фразеологічні соматичні вирази, наприклад, ісп. *hay sangre en las manos de alguien* у *uno puede perecer/morir por la mano de alguien* [62]. Перший фразеологізм використовується для опису людини, дії чи поведінка якої призвели до смерті іншої людини.

Фразеологізм ісп. *hay sangre en las manos de alguien* означає винність у скоєнні смертельного гріха – вбивства. В основі цього виразу лежить символіка крові. За даними словника біблійних образів, «кров одночасно символізує життя і смерть людини» [7]. Будь-яка згадка про неї свідчить про незаперечний факт насильницької смерті незалежно від її причини.

Фразеологічний вираз ісп. *perecer/morir por la mano de alguien* [62] застосовується щодо людини, яка стала жертвою злочину. Соматизм *die Hand* у разі виступає у символічному значенні знаряддя вбивства.

Фразеологізми ісп. *tener la mano en los bolsillos de los demás*, *morder la mano que te da de comer* і *dar con una mano y tomar con la otra* [62] використовуються для створення образу людини, непорядність якої виражається у зловживанні добрим ставленням з боку інших людей. Фразеологічний вираз ісп. *tener la mano en los bolsillos de otras personas* [62] використовується для опису людини, яка живе за чужий рахунок.

Наявний у складі фразеологічної одиниці компонент ісп. *la bolsa* ‘торба’ співвідноситься з місцем зберігання матеріальних цінностей. Пхаючи руку до чиеїсь торби, людина демонструє намір заволодіти її вмістом, залишаючи недоторканими власні кошти.

Соматичний фразеологізм ісп. *muerde la mano que te da de comer* [62] застосовується на адресу людини, яка зловживає чиеюсь увагою чи турботою. Образ у цього фразеологізмі створюється шляхом послугування

зооморфною метафорою, що уподібнює поведінку невдячної людини до агресивних дій собаки, про що свідчить наявність у фразеологізмі дієслівного компонента *morder* (кусати).

Ще одним прикладом опису непорядності людини за допомогою соматичних фразеологізмів у іспанській мові є вираз ісп. *dar con una mano y tomar con la otra* [62]. Він використовується по відношенню до лицемірної людини [12]. Люди такого типу на догоду своїм егоїстичним інтересам часто прикидаються тими, ким насправді не є, наприклад, щирими, безкорисливими та чуйними.

Однією рукою давати, а іншою рукою відбирати – значить звести до нуля допомогу, яку надали близькій людині. В основі образу цього фразеологізму лежить метонімічне ототожнення частини (кисті руки) і цілого (особистість людини): рука, що дає, співвідноситься з благородною і щедрою особистістю, рука, яка відбирає, – з жадібною.

Особливо виразно лицемірство людини показано у фразеологізмі ісп. *tomar con la mano izquierda lo que da la mano derecha* (досл. брати лівою рукою те, що дає права) [62]. В основі даного виразу лежить найдавніше протиставлення правого та лівого. Образ правої сторони асоціюється зі значеннями «добре» та «правильне». Образ лівої сторони, навпаки, співвідноситься з «неправильним» та «нещирим» [4]. Фразеологізм загалом відбиває стереотипне уявлення про негідну поведінку людини.

До фразеологізмів, що характеризують людину з негативного боку, відносяться і такі вирази, як ісп. *tener manos/dedos torpes* ‘досл. мати незграбні руки/пальці; бути незручним’, ісп. *tener dos manos izquierdas* ‘досл. мати дві ліві руки; бути незграбним’, ісп. *romper bajo tus manos* ‘досл. розбиватися під руками; валитися з рук’ [62]. Всі ці фразеологізми використовуються для опису незграбності та відрізняються між собою переважно ступенем виразності.

Так, найменш експресивним із наведених вище виразів, на нашу думку, є ісп. *tener manos/dedos torpes* [62]. В основі образу, створюваного цим фразеологізмом, лежить архетипове уподібнення (не)зграбності пальців/рук до (не)зграбності людини в цілому.

Таким чином, найбільш частотними в аспекті використання групами іспанськомовних фразеологізмів із соматичним компонентом стали фразеологічні одиниці, що містять у своєму складі лексема **la mano**(48%). Фразеологізми, в яких було вжито назви інших частин тіла та внутрішніх органів, демонструють значно більш рідкісне вживання.

2.1.3 Фразеологічні одиниці з соматичним компонентом в українській мові

В українській мові також налічується безліч фразеологізмів. Першим соматичним компонентом буде розглянуто **голову**. Голова відповідає за наші думки, стани. Фразеологічні одиниці з цим компонентом можуть нести як позитивне значення, так і негативне: *аж голова загула* ‘дуже сильно’, *аж дерти на голові волосся* ‘падати у великий відчай, розпач; дуже переживати, побиватися’, *аж дур голови береться* ‘хто-небудь перебуває в стані розгубленості, розпачу, приголомшення через важкі клопоти, турботи і т.ін.’, *баламутити голову* ‘збаблювати, спокушати; підбурювати на погані вчинки, бунтувати’, *вибивати з голови* ‘позбутись якоїсь нав'язливої думки, перестати думати про кого-, що-небудь; примусити кого-небудь відмовитись від чогось’.

Вище вказані фразеологічні одиниці семантично пов'язані в значеннях емоційності, запам'ятовування.

Соматичний компонент **рука** виступає в значенні взаємодії: *аж горить у руках* ‘виконується, здійснюється і т.ін. швидко й успішно’, *на руку ковінька* ‘пощастило’, *рука руку миє* ‘взаємна допомога, вигідна обом сторонам, кругова порука’.

Наступний соматичний компонент **око**. Очі вважаються дзеркалом душі, тому часто фразеологізми несуть значення емоційне, також фразеологічна одиниця може нести значення здатності бачити: *аби й очі не виділи* ‘для вираження незадоволення кимсь, з приводу чогось; геть’, *аж в очах мерехтить* ‘неприємні зорові відчуття від швидкої зміни об’єктів, їх яскравості і т.ін’, *бісики в очах грають* ‘веселий, грайливий настрій’, *грати очима* ‘кокетувати’, *зробити великі очі* ‘здивуватися’, *мозолити очі* ‘набридати’, *очей у Сірка позичати* ‘втратити почуття сорому, власної гідності’.

Соматичний компонент **вухо**. Вухо висвітлює емоції пов’язані зі звуками чи мелодіями: *аж вуха в’януть* ‘неприємно, гидко чути, слухати що-небудь’, *аж за вухами лящить* ‘їсти з апетитом’, *аж до вух* ‘від душі, широко розкриваючи рот’ *червоніють вуха* ‘відчуття сорому, пліткування’.

Найбільш частотними в аспекті використання групами україномовних фразеологізмів із соматичним компонентом стали фразеологічні одиниці, що містять у своєму складі лексеми голова (45%) та очі (37.5%).

2.2. Структурна організація фразеологічного поля одиниць із соматичним компонентом у сучасній англійській, іспанській та українській мовах

Існують закономірності семантичних та структурних домінант фразеологічних одиниць із соматичним компонентом у сучасній англійській, іспанській та українській мовах.

Так, наприклад, в англійській мові наявні фразеологізми з компонентом **hand**. Рука бере участь як у зовнішній, так і у власній (інтроспективній) діяльності.

Людська рука здатна виконувати безліч функцій, вона перебуває у постійному контакті з довкіллям. Рука – це важливий інструмент, що забезпечує кінестетичний і тактильний зворотний зв'язок, дає людині велику

інформацію за рахунок того, що вона відіграє важливу роль у формуванні сенсорного образу зовнішнього світу: англ. *to join hands together* ‘взятися разом за руки’; англ. *to give a hand* ‘простягнути руку допомоги’; *hands are tied* ‘руки зв'язані’ [63].

Попри спільність тематики англомовних соматичних фразеологізмів, можна назвати деякі особливості. Наприклад, в англійській мові існує безліч фразеологізмів із значенням приналежності: *to take something in hand* ‘взяти щось до рук’; *to hold well in hand* ‘добре тримати у руках’ [63].

Отже, у мовленні широко використовується варіативність фразеологічних одиниць, де зі зміною одного чи двох компонентів зміст фразеологізму не змінюється. Варіативність фразем в українській мові досягається шляхом використання різних прийомів творення (лексичної заміни та випущення, експлікації, розширення за допомогою уточнення компоненту, контамінації, використання зменшено-пестливих та збільшено-згрубілих форм компонентів, еліпсису). Також поширеними способами трансформації ФО є поєднання заміни та поширення, випущення та заміни, контамінації та поширення тощо.

Отже, можна зробити висновки, що структурно-семантична варіативність у фразеологічній одиниці – це контекстуально детерміноване змінення семантики та структури фразеологічної одиниці на основі модифікації її зовнішньої або внутрішньої форми, до якого вдається мовець для найбільш адекватної передачі своєї думки й реалізації певної комунікативної мети. У сфері стійких фразеологічних конструкцій проявляються такі основні види варіантних відносин, як внутрішнє варіювання. Воно може мати як формальний характер (морфонематичне варіювання, явище редукції, усічення фразеологізму), так і семантичний характер (заміна одного з елементів фразеологізму іншим, близьким за значенням, але таким, що відрізняється за соціолінгвістичною характеристикою). Такі заміни визначаються прагненням оживити образність

фразеологізму. В інших випадках – підвищення образності за рахунок введення більш конкретного за значенням слова, іноді вузько спеціалізованого елемента контексту. Трансформація фразеологічних одиниць в розмовній мові, в художніх і публіцистичних текстах, у такий спосіб, допомагає цікаво вибудувати текст, а яскравий фразеологічний зворот привертає увагу до мовця, відіграє роль в підвищенні іміджу людини, рейтингу газети, наданні особливості ідіостилю письменника і т. д.

Прикладами лексичних варіантів фразеологізмів української мови можуть бути: *випити / випивати (пити) гірку (повну) (чашу) ((повний) ківш (лиха)) (до краю (до дна))* – «зазнати повною мірою багато горя, страждань, клопоту, неприємностей; настраждатися» [61]; *випускати (розпускати) / випустити (розпустити) пазурі (кігті)* – «виявляти ворожість, нетерпимість до кого-небудь або готовність дати відсіч комусь»[61]; *не вартий (не варт) (і) нігтя (мізинця)*– «нікчемний, набагато гірший порівняно з іншим, недостойний кого-небудь» [61].

Словотвірні варіанти – різновид фразеологічних одиниць, які зазнають трансформації в плані морфемної структури. Цьому типу варіювання піддається менша кількість фразеологічних одиниць. В українській мові цей тип варіювання характерний більшою мірою для компонентів-іменників: *і горя (лишенька) мало*.

Словотвірні варіанти фразеологічних одиниць української мови у більшості випадків представлені в двох основних видах:

- а) зменшувальні суфікси іменників (рідше – прикметників);
- б) словотвірні афікси дієслів.

Випадки словотвірної варіативності компонентів фразеологічних одиниць, що пов'язана зі зміною або додаванням префіксів, мають місце у таких фразеологізмах: *біля колодязя знайшли, біля колодязя найшли* («про народження дитини») [61]; *поставити банку; виставити банку*

(«пригощати випивкою») [61]; *аж пилюка піднялась; аж пилюка знялась* («дуже швидко рушити з місця») [61].

Словотвірна варіативність шляхом додавання суфіксів має місце у таких випадках: *і (ні) на мізинець(мізинчик)* – із заперечним значенням [61]; *надувати губи (губки)* – «гніватися», *вішати голову (голівоньку)* – «засмучуватися», *гарна (гарненька) справа* (коли мова йде про щось приємне), *тремтіти як овечий хвіст (хвостик)* – «боятися», *і лиха (лишенька) мало* (коли погіршується ситуація); *до грама (грамини, граминочки)* – «все геть чисто, до крихти, все до решти»; *ховається як зозулька (зозуля) по кропиві* «про людину, яка ухиляється від роботи» [61]; *кіл (кілок) забивати* – «обрядова дія, яка здійснюється на другий чи третій день весілля...» [61]; *мотати (вимотувати) душу, крутити (закрутити) голову, зіпсувати (попсувати) нерви; аж кістки (кості) тріщать (луцять) / затріщали (залуцали)* [61]

Лексико-словотвірні варіанти фразеологізмів продемонструємо ще такими прикладами: висловлювання *Лев'ячу частку* живомовних матеріалів В. О. Горпинич зібрав сам та через своїх учнів, переважно анкетним способом (Ю. Карпенко) замість *левова частка* або *левина частка*. Словотвірним варіантом слід вважати також ФО у висловлюванні ... *вона зробила лев'ячу долю роботи...* (Ю. Карпенко) замість *левова (левина) частка (пайка)* – «найбільша або найкраща частина чого-небудь» [61]. Словотвірна варіативність репрезентована у фразеологізмах: *залишити слід, сліди полишити: Зате фракійці досить виразні омонімічні сліди полишили* (Ю. Карпенко) замість *залишити слід* – «зберегтися в пам'яті якою-небудь діяльністю» [61].

Словотвірні модифікації фразеологічних одиниць можуть навіть бути засобами посилення експресивності фразеологізму, порівняємо: *Нехай поки чимало людців травички нижче, водиці тихіше*. Можливе утворення мовного фразеологізму за відомими моделями. Наприклад, за моделлю ФО «як небо

від землі» утворений варіант у наступній репліці: *До теперішнього щось йому далеко. Як нейлону до бавовни.*

Морфологічні варіанти фразеологічних одиниць – це різноманітні заміни в межах форми компонентів. Морфологічні варіанти можна охарактеризувати іншими словами як різновиди фразеологічних одиниць, один з компонентів яких змінює свої морфологічні категорії [60]. Морфологічні зміни спостерігаються у фразеологічних одиницях різних структурних типів і являють собою синтаксичні елементи формоутворення в українській фразеології.

Для української мови характерна морфологічна варіантність як показник роздільного оформлення: *з першого кроку / перших кроків* – «з самого початку»; *скільки було (є) сили, з усією силою, з усіх сил; в головах / голові* – «в те місце або близько того місця, куди, лягаючи, кладуть голову (покласти, кинути, поставити і т.п. що-небудь)»; *без просипу / безпросипно* – «постійно, безперервно, що не тверезіють (пиячити, пити і т.п.)». *Чесно кажучи, я раніше на таких не катався, тому боявся, що проблема почнеться з перших кроків, але тут мене чекав приємний сюрприз.* (А.В. Жвалевський). *Сергія Дортмана Немчинов знав: разом працювали, мали спільних знайомих, а потім Дортман, як і багато інших, хто проявляв активність на рубежі дев'яностих, кудись пропав, за чутками, пив без просипу* – що теж для цього славного покоління властиво. (А. Слаповський). Як показують наведені вище приклади, як варійовані компоненти виступають компоненти ФО в українській мові з різними граматичними змінами: числа, відмінка, з варіюванням за допомогою суфіксації. Останній тип варіювання можна також вважати словотвірним. Зміна компонентів спостерігаються в межах парадигми вихідних слів: *і бровою не веде (не моргнув).*

Морфологічна варіантність компонентів фразеологічних одиниць можемо продемонструвати такими прикладами: *і вгору глянути ніколи / нема коли, немає часу і т. ін.) кому*[61]; *гострий на око/гострийна очі*[61];*про*

всякий випадок / про всяк випадок[61]; докладати / докласти воза; тягти (тягнути) воза (віз); накладати / накласти (наложити) життям (головою); кидати / кинути камінці (камінь); гострити (точити) / нагострити (наточити) зуби (зуба) [61]; та ін.;

Наведемо ще кілька прикладів: підмочувати (хитати) / підмочити (розхитати) репутацію (авторитет); хай (нехай) йому (їй) абищо [61]

У побутовій мові, в текстах художньої літератури мають місце оказіональні трансформації фразеологізмів. В одних випадках такі трансформації відбуваються без особливої установки експресивності, несвідомо, але не без підстав. До них можна віднести розширення сполучуваності, наприклад: *наріжний камінь* – *наріжне питання, почуття*: **Наріжними** були **почуття** патріотичні (С. Наровчатов); контамінацію близьких за змістом зворотів, наприклад: грати роль і мати значення в мові часто використовуються в «переплутаному» вигляді (*мати роль, грати значення*), порівняємо також фразу (з промови телевізійного коментатора): *Ми сьогодні закладаємо якісь правильні камені в основу нашого циклу, – де контаміновані звороти класти в основу і наріжний камінь*. Наведемо ще приклад такого роду: *На воді білими нитками писано* – як результат оказіональної контамінації фразеологізмів *на воді вилами писано і шити білими нитками*.

У деяких випадках введення прикметника в структуру фразеологічного звороту призводить лише до інтенсифікації його значення або до його специфікації в даному конкретному контексті. Порівняємо: *Навіщо ятрити старі рани, коли нових – навалом? Життя ж триває; Це суцця крапля в багатомільйонному морі українських сімей, які мріють про поліпшення своїх житлових умов*.

В інших випадках додавання прикметника призводить до явно нестандартного вживання, яке оцінюється як мовна гра. Наприклад: *Та тільки, як в підступних німецьких казках або у давньогрецьких трагіків, – все*

не так, все **виходить** якимось несподіваним **боком**; Тим жінкам, які вже чогось досягли, завели власну справу і **міцно стояли** на своїх струнких фінансових **ногах**, потрібна була душевна близькість, теплота, ніжність, діти. Їм хотілося про когось піклуватися або щоб дбали про них.

Підвищенню експресивності сприяє заміна одного компонента фразеологічної конструкції словом іншого стилістичного маркування, порівняємо: *Поважно **випріщають** погляд* сцени на критичну моду (нормативно – *випріщати очі*); або *Не вірите, значить? Родичам по класу не вірите?* (нормативно – *брати по класу*). Тій самій меті служить введення у фразеологізм додаткових компонентів, частіше визначень. Наприклад: *У мене таке відчуття, що я **склеїв** величезного **дурня**. – Схоже, що і я теж **склеїв**! І теж не маленького*. Навіть словотвірні модифікації можуть бути засобами посилення експресивності фразеологізму, порівняємо: *Нехай поки чимало людей **нижче трави, тихіше води***. Можливе утворення мовного фразеологізму за відомими моделями. Наприклад: *До цього щось йому далеко. Як **нейлону до бавовни*** (за моделлю – *як небо від землі*) [61].

Як відомо, велика частина фразеологізмів української мови має подібний характер. Образність фразеологізму – це найчастіше результат перенесення значення вільного словосполучення чи речення. Образність фразеологізму підтримується збереженням залишків цього зв'язку. Так, фразеологізм *підливати масло у вогонь* має два значення: «загострювати відносини» або «підвищувати інтерес до кого-, чого-небудь». Кожне з цих значень – результат перенесення значення вільного словосполучення *підливати масло у вогонь*, тобто сприяти тому, щоб вогонь горів сильніше. Цей образ вогню, закладений у фразеологізми, зв'язується в одному випадку з інтересом, а в іншому – зі сваркою, недарма кажуть: *розгорілася ворожнеча, розгорівся інтерес*.

Образні фразеологізми ґрунтуються на метафоричному або метонімічному переносному значенні, наприклад: метафора (тобто

перенесення на основі подібності) – *китайська грамота* (щось незрозуміле), *закусити губу* (діяти не знаючи упину), метонімія (тобто перенесення значення на основі суміжності) – *пальцем не поворухне* (частина замість цілого), *серпанкова панночка* (співвідношення форми і змісту). При утворенні фразеологізмів нерідко використовуються такі художні прийоми, як гіпербола: *живого місця немає, дулом не проб'єш*; літота: *горобцю по коліно, як кіт наплакав, від горшка два вершка*; порівняння: *як горох об стінку, як з гуся вода, як на долоні* [61]. Отже, в мові фразеологізми завжди зберігають свій склад і значення і в тій чи іншій мірі втрачають свою образність, стають звичними. У зв'язку з цим письменники намагаються повернути фразеологізму образність, його свіжість, використовуючи для цього різні прийоми.

Ще одним способом структурного варіювання фразеологічної одиниці є заміна компонентів. При заміні одного або кількох компонентів фразеологізму на іншу лексему можуть бути замінені як самостійні частини мови, так і службові [8]. Заміна одного з компонентів ФО призводить до семантичної зміни, а заміщення двох або більше компонентів спричинює трансформацію значень. Значення змінюється, а фразеологічний зворот додає більшу виразність усьому виразу. Залежно від авторських намірів для оказіональних варіантів вибираються слова різних семантичних груп, що виконують роль синтаксичної та семантичної валентності компонентів фразеологічних одиниць.

1. Оказіональні замісники-конкретизатори. Добираються слова, що дозволяє конкретизувати ситуацію в деталях. Процес може змінити суб'єкти та об'єкти дії, їх властивості щодо часу, місця. Оказіональні замісники – конкретизатори можуть виражатися дієсловами, які входять в одну лексико-семантичну групу (*завіса таємниці / скасувати завісу таємниці; завіса таємниці / розкрити завісу таємниці*). При заміні суттєві оказіональні компоненти входять з мовними в один синонімічний ряд, в одну тематичну

групу. Парадигматичні зв'язки виявляються на двох рівнях: на рівні прямого значення та переносного.

2. Оказіональні замісники-експлікатори. Встановлюється значення фразеологізму, виділяються основні семи, які складають значення мовної фразеологічної одиниці. У ролі замісників-експлікаторів вибираються слова, що експлікують семи денотативного значення фразеологічної одиниці.

3. Оказіональні замісники-експресії. Вибираються слова, що містять у своєму значенні елементи оцінки та експресії, направлені на вираження почуттів мовцяю відносно ситуацій. Іменні та дієслівні фразеологічні компоненти знаходяться з оказіональними компонентами як щодо семантичної близькості, так і входять до неї. Особливу групу оказіональних замісників складають дієслова, які називають почуття та стан.

4. Оказіональні замісники-інтенсифікатори. Вибираються слова, що містять семи напруженої протікання дії. Оказіональні інтенсифікатори та компоненти фразеологізму є синонімами або входять в одну тематичну групу.

5. Оказіональні замісники-буквалізатори. У цій групі вибираються слова, здатні вбудувати елементи образної основи фразеологічної одиниці. До цього елементів відносяться: властивості, якість, дії осіб. При заміщенні дієслівного компонента використовуються елементи, що називають різні фази протікання одного процесу. При заміненні іменного компонента використовуються слова одного лексико-семантичного поля.

Отже, морфологічні варіанти українських фразеологізмів різняться формою числа, роду, відмінка (в іменних фразеологізмах) та виду, часу (у дієслівних фразеологізмах).

Наведемо інші приклади морфологічних варіантів фразеологізмів: обминути (обійти, оббігти і т. ін.) десятою дорогою (вулицею) – «уникати зустрічі з ким-небудь» [61]; далеко не поїдеш (заїдеш) – «не досягнеш потрібного успіху в чому-небудь» [61].

Під синтаксичним варіюванням фразеологічних одиниць в українській мові ми розуміємо зміну в розташуванні компонентів фразеологізму, що не приводить до зміни значення. Синтаксичний тип варіювання відзначений у фразеологічних одиницях: *заради Христа (Христа ради), робити нічого (нічого робити), сказати в дужках (в дужках сказати), не проспати (не заспати) грушки в попелі (не пропустити чого-небудь, використати для себе все, що тільки можна)*[61].

Синтаксичні (конструктивні) модифікації фразеологічних одиниць в основному реалізуються в мові. Лише в рідких випадках вони відзначаються в словнику: *пекло на душі* – справжнісіньке пекло на душі; *не бачити світу білого* – світла білого не бачити; *дражнити гусей* – гусей дражнити; *сходити з розуму* – з розуму сходити; *ні жарко ні холодно* – ні холодно ні жарко. Синтаксичні варіанти структури фразеологізмів знаходимо зафіксованими у фразеологічних словниках В. А. Чабаненка та О. С. Юрченка. Розміщують їх окремими статтями: аж у Америку видно «дуже високий»; видно аж в Америку «дуже далеко видно» [61]; правда як грушка на вербі «брехня»; правда як на вербі груші «брехня» [61] тощо.

Важливою причиною синтаксичної варіантності служить роздільна оформленість будови фразеологізму.

Слід зауважити, що варіанти однієї фразеологічної одиниці залишаються такими до тих пір, поки фразеологічне значення варіантів залишається тотожним самому собі. Якщо значення варіантів не тотожні, а розрізняються відтінками значень, стилем, сферою вживання, сполучуваністю, то їх одиниці є одноструктурними синонімами. Межі між варіантами і одноструктурними синонімами нечіткий, так позначені перехідні явища. Синоніми в мові співіснують, а варіанти витісняють один одного. Отже, при розмежуванні фразеологічних варіантів і фразеологічних синонімів необхідно в кожному конкретному випадку визначати ступінь участі лексичних заміन у формуванні внутрішнього образу фразеологічної одиниці, а також розглядати

їх вільну взаємозамінність в будь-якому мовному оточенні, яка може виявлятися при аналізі контекстів вживання даної ФО.

Визначення фонетичних варіантів досі не дає великих результатів. Фонетичні зміни лексем-компонентів поодинокі фіксуються у лексикографічних джерелах. Наведемо декілька прикладів: *бережеться як огню в значенні* – «пильно стережеться»; *боїться мов вовк вогню* «дуже боїться»; *в жар кинуло* «стало червоним обличчя від сорому»; *у жар кинуло; взять за живець* «глибоко схвилювати, дошкулити»; *узять за живець, або взяти за живець*. Іншими прикладами заміни фонем у складі фразеологічної одиниці можуть бути: *на повному газу, на повнім газі* «дуже швидко», *одним (єдиним) духом* «на одному диханні».

Фонетичні варіанти здебільшого використовуються в мові як варіанти діалектів: *можна (можно) анатомію вивчати по кому* «хто-небудь дуже худий»; *завал на рівному (ровному) місці (місті)*, у значенні «труднощі у певній справі, невдача; провал» [61]; *відьма (відьма, видьма) масло б'є* «іде дощ і світить сонце». Також у різних регіонах України можна почути такі фонетичні варіанти фразеологічних одиниць: *потрібне як сліпому дзеркало (зеркало)*, *а глухому музика*, вжите у значенні «зовсім не потрібне». Деякі компоненти фразеологізмів можуть варіюватися в складі різних ФО: *боїться мов вовк вогню* – «дуже боїться»; *догори дном* – «поперевертати, порозкидати речі»; *дугуридригом* – «уверх ногами»; *бережеться як огню (вогню)* «пильно стережеться».

Фонетичним варіантом до фразеологізму *в око впадати, впасти* – «примітити кого-небудь, стати помітним, звернути увагу на кого-небудь, що-небудь» [61] *впадає у вічі*. Цей сталий вислів використовує, зокрема Ю. О. Карпенко. Продемонструємо прикладом з тексту: *У роботі С. Коротких впадає у вічі певна приблизність і некоректність у різних групуваннях та кваліфікаціях*. Також у наведених варіантах ФО має місце зміна числової форми іменника, що дозволяє нам вважати подібні приклади

фонетико-морфологічним (комбінованим) варіантом. У наступному прикладі *Серед недоречних залучень найвиразніше **впадає в очі** сигла ...* (Ю. Карпенко) подано морфологічний варіант фразеологічної одиниці.

Зміни у звуковому складі компонентів фразеологічних одиниць української мови фіксуються також у наступному прикладі: *халіф (каліф) на час*[61]; *бас урвався (увірвався)* [61]; *взнаки [узнаки] даватися / датися взнаки* [61] Іншими фонетичними варіантами є фразеологізми *склавши руки, під рукою, докладаючи зусиль*, у яких маємо зміни стосовно частини мови, форми і числа. Наприклад: *Не можна, **склавши руки**, сидіти й чекати, що приїде дядько з Канади і все поладнає* (Ю. Карпенко) замість *скласти руки* – *споглядаючи, нічого не робити* [61]; ... *під рукою* київського князя була вся земля між Дніпром і Доном (Ю. Карпенко) у цьому прикладі *під рукою* вжито у значенні «близько, поруч» [61].

Наведемо типові приклади фразеологізмів української мови, де реалізується фонетичний повтор: *або сіна жмут, або вила в бік, ні риба, ні м'ясо, або пан або пропав*. В українській фразеології використовується в основному граматична рима; мабуть, це обумовлено синтетичним ладом мови і багатством флексійного фонду [61].

Іншими прикладами фонетичних варіантів фразеологізмів можуть бути: *як агнець (акі агнец)*[61]; *(і) жаба цицьки (циці, пити) дасть* – «хто-небудь загине, потрапивши в складні, незвичайні умови» [61].

Отже, фонетичні варіанти фразеологічних одиниць в українській мові пов'язані із заміною фонеми.

Орфографічне варіювання належить до формального варіювання і при класифікації зазвичай об'єднується лінгвістами в одну групу з фонетичним варіюванням фразеологічних одиниць. При графічному варіюванні змінюється написання фразеологізму, наприклад, варіанти роздільного написання або через дефіс або: *хліб та сіль – хліб-сіль*. Семантичне значення фразеологізму при цьому залишається тим самим.

В українській мові комбіноване варіювання в цілому представлено у адвербіальних фразеологічних одиницях. Даний тип варіювання може об'єднувати різні типи варіантів. Так, наприклад, фразеологізми *коли рак свисне, після дощукі в четвер*, об'єднують в собі лексичне і квантитативне варіювання компонентів. *Приходьте після дощукі в четвер!*

Лексичне і морфологічний (однина і множина іменника) варіювання має місце в адвербіальних фразеологічних одиницях *щосили / що є сили* – «дуже голосно кричати (кричати, волати, плакати і т.п.»; «з граничним напруженням, інтенсивно робити що-небудь». *Е-ей, вистачить! – що є сили заволав Павук. – Не стріляйте!* (А. Григоренко). *Досить під'їхати ближче до мітингувальників і щосили прокричати* (Д. Великовський). На основі прикладів бачимо зміну варіантів однини і множини, прислівника і поєднання частки, дієслова та іменника, що дозволяє говорити в даному випадку про морфологічне та лексичне варіювання в українській мові. У фразеологізмі *роззявивши / роззява, розкривши / рот / роти* – «слухати із захопленням, дуже уважно» морфологічне варіювання зачіпає як чергування однини і множини іменника, так і просторічну форму дієприслівника *роззявивши*. В даному прикладі ми можемо розглянути просторічну форму і в другому прикладі добре продемонстровано лексичне варіювання – *розкривши рот*.

Спостерігаємо фонетично-морфологічну варіантність компонентів опорних слів фразеологічних одиниць, як от: *вхопити (схопити) / брати (хапати) за барки* [61] або компонентів реєстрових фразеологічних одиниць, наприклад: *копити закопити (скопити) губу (губи, носа, ніс)* і т. ін. [61], *гострити (точити) / нагострити (наточити) зуби (зуба)* [61] та ін.

Морфологічна і лексична варіативність має місце у фразеологізмі *(старій) жабі (горобцеві, горобцю) по коліна* – «неглибоко, зовсім мало» [61]. Лексичне і морфолого-синтаксичне варіювання ми спостерігаємо в наступних прикладах: *ні складу ні ладу; ні в тин ні в ворота* [61].

Українські фразеологічні одиниці функціонують в мові не тільки в постійному лексико-граматичному складі, а й у вигляді декількох рівноправних варіантів. Варіантність фразеологізмів виражається у видозміні елементів, що співвідносяться з одиницями різних рівнів: лексико-семантичного, синтаксичного, морфологічного, словотвірного і фонетичного, а також у зміні кількості лексичних компонентів, що не порушують тотожності одиниці. З огляду на результати практичного аналізу, можна зробити висновок, що серед українських фразеологізмів, найбільш представленим видом варіювання є лексичне.

Іспанськомовний фразеологізм *tener dos manos izquierdas* [62] має більш виражене емоційне забарвлення та посилює образність. В основі цього виразу лежить міфопоетичне протиставлення правого та лівого. Права сторона здавна асоціюється з правильним; ліва – з хибним. У контексті фізичної праці права рука співвідноситься з активними та координованими діями, ліва – з пасивними та неузгодженими.

Людина, яка виконує роботу правою рукою, характеризується як спритна і обдарована, а виготовлені нею вироби оцінюються як якісні та надійні. Той же, хто виконує роботу лівою рукою, навпаки, сприймається як неповороткий і непрацездатний, а зроблені його руками предмети – як браковані. Мати дві ліві руки – значить бути абсолютно непристосованим до фізичної праці.

Не менш експресивним є фразеологізм *romper bajo tus manos*. В основі цього виразу лежать уявлення про силу та гнучкість рук. Людина, яка через об'єктивні причини не здатна утримати в руках будь-який предмет, порівнюється з тим, хто в принципі не в змозі виконувати роботу на належному рівні.

Непохитність – одна з найцінніших позитивних якостей людини. Засобами її вираження в іспанській мові служать такі фразеологізми, як *actuar con mano dura* (досл. вживати заходів твердою рукою; рішуче діяти),

gobernar con mano de hierro (досл. керувати залізною рукою; бути строгим і непохитним), *con solido* (твердою або сильною рукою, непохитно) і *dejar que alguien muera de hambre con su brazo rígido/extendido* (досл. прирікати когось на голодну смерть; бути непохитним) [62]. Наведені висловлювання характеризують людину як цілеспрямовану, непохитну і рішучу.

У перших двох фразеологізмах непохитність людини виражається за допомогою словосполучень *mano dura* (тверда рука) та *mano firme/fuerte* (міцна/сильна рука) [62]. В основі цих виразів лежить метафора, що уподібнює міцність/твердість певного предмета твердості характеру. Основу фразеологізму *gobernar con mano de hierro* [62] становить метафора, в якій непохитність людини співвідноситься із залізом та властивими йому міцністю та непохитністю.

У фразеологізмі *dejar que alguien muera de hambre con su brazo rígido/extendido* [62] непохитність людини виявляється у відсутності адекватної чи очікуваної реакції на критичну ситуацію (голод), пов'язану з близькою людиною. Власні амбіції людини перевершують гуманне ставлення. У цьому фразеологізмі непохитність має негативну оцінку і є скоріше проявом егоїзму, а не сили характеру.

До позитивних властивостей особистості належить щедрість. До засобів її вираження у іспанській мові належать такі фразеологізми, як *dar/gastar dinero con las manos llenas* (досл. дарувати/давати гроші повними руками; надавати фінансову допомогу), *darle una mano a alguien* (досл. підхопити кого-небудь за пахви; допомагати кому-небудь фінансово) та ін. [62] У цих висловлюваннях щедрість виявляється у наданні фінансової підтримки [9].

У першому фразеологізмі на щедрість та безкорисливість людини вказують компоненти *lleno* (повний) та *dar* (дарувати). Роздавати гроші повними руками – значить бути настільки щедрим, наскільки це можливо. У другому фразеологізмі надання матеріальної допомоги ототожнюється з підтримкою людини в момент переживання нею скрути.

Значну частку іспанських фразеологізмів, що використовуються характеристики властивостей особистості людини, становлять висловлювання, що описують обдарованість. До них належать: *tener una habilidad especial para algo* (досл. мати для чого-небудь ручку; мати до чого-небудь талант/задатки, вміло поводитися з чим-небудь), *tener un dedo para algo* (досл. мати для чого-небудь пальчик; мати природні здібності до чого-небудь), *tener dos manos derechas* (досл. мати дві праві руки; мати талант до ремесел), *una mano verde* (досл. мати зелену руку; процвітати у вирощуванні рослин), *ser capaz de contar algo con cinco dedos* (досл. вміти представити щось на п'яти пальцях; схоплювати на льоту) та ін. [62]

Фразеологізми *tener una habilidad especial para algo* та *tener un dedo para algo* [62] носять узагальнювальний характер, тобто не вказують на якийсь певний талант, а лише констатують його наявність. У цих висловлюваннях слова *la manita* (ручка) та *el dedo meñique* (пальчик) виступають у символічному значенні «знаряддя праці». Зменшувальна форма свідчить про те, що людина виконує роботу без особливих зусиль. Вираз *tener dos manos derechas* [62] застосовується щодо талановитої особистості. Людина з «двома правими руками» вдвічі майстерніша і ефективніша за інших.

Фразеологізм *tener una mano verde* [62] застосовується для опису людини із природними задатками садівника. В основі цього виразу лежать уявлення про руки людей, які більшу частину свого часу проводять у саду, доглядаючи за рослинами без рукавичок, через що їхні руки і пальці набувають характерного зеленого відтінку.

Іншим проявом вродженої обдарованості людини є вміння швидко та логічно мислити. У сучасній іспанській мові існує багато фразеологізмів, що описують інтелектуальні здібності, наприклад, *ser capaz de contar algo con cinco dedos* [62]. Цей вираз використовується щодо людини, для якої вирішити якесь складне математичне або життєве завдання так само легко і просто, як порахувати пальці на руці.

До неабияких здібностей людини належить і інтуїція. У іспанській мові нами було виявлено лише один фразеологізм, який описує цей дар людини, а саме *Eso me dice mi dedo meñique* (досл. мій мізинець говорить мені про це; мати добре розвинену інтуїцію, передчувати) [62]. Цей фразеологічний вираз ґрунтується на стародавньому повір'ї відносно того, що пальці рук «розмовляють» з людиною, повідомляючи їй про те, що вони знають і відчують [9].

Позитивну оцінку мають фразеологізми, що описують привітність. До них належать такі вирази, як *recibir/tomar a alguien con los brazos abiertos/extendidos* (розм. зустрічати кого-небудь із розкритими обіймами; радісно кого-небудь вітати), *extiende sus brazos (amplios)* (досл. розкинути руки; сердечно кого-небудь вітати) *tener uno/diez en cada dedo* (досл. на кожному пальці по одному/десять; мати дуже багато шанувальників/друзів) та ін. [62]

До основи перших двох виразів покладено використання такого жесту, як обійми [10]. У іспанській культурі цей жест застосовується переважно під час зустрічі членів сім'ї чи друзів. Простягаючи руки назустріч кому-небудь, людина демонструє йому йому власну прихильність і привітність.

Соматичний компонент *el brazo*, що входить до складу іспаномовних фразеологізмів, виступає в символічному значенні універсального кордону, що розділяє особистий і чужий простори людини. Розкинути руки – означає бути готовим впустити когось до свого (духовного) світу й тим самим виявити привітність.

Фразеологізм *tener uno / diez en cada dedo* [62] адресований людині, яку можна охарактеризувати як доброзичливу й товариську [9]. В основі образності цього виразу лежить метонімічне заміщення цілого (тіла людини) частиною (пальцем руки). Кількість пальців на руках співвідноситься із кількістю друзів. Мати стільки ж друзів, скільки пальців на руці – означає

бути дуже комунікабельним та гармонійно співіснувати з іншими членами соціуму.

Очевидно, що стійкі вирази кожної мови дуже часто були сформовані за допомогою соматичних фразеологічних одиниць, які роблять мову барвистішою та специфічнішою. Як відомо, соматичні фразеологізми є невід'ємною частиною мови, що робить її більш автентичною.

Більшість частин тіла людини та їх позначення мають кілька символічних значень. Кожна мова містить велику кількість соматизмів у структурі фразеологічних одиниць, які певною мірою співвідносяться один з одним, що є їхньою універсальною особливістю, зберігають при цьому свої специфічні особливості, що постає їхньою фразеологічною та етнічною особливістю.

Розглянемо закономірності структури соматичних фразеологізмів іспанської мови на прикладі одиниць на позначення концепту GUERRA.

Моделі є понятійною областю джерела мовного уявлення, елементи якої (сенси та поєднання слів) пов'язані різними семантичними відносинами і відносяться тільки до галузі джерела. Образна схема – категорія, найближча до змісту поняття «модель»; це семантична структура, навколо якої організується наш досвід, що відноситься до просторових образів і є частиною нашого досвіду на рівнях сприйняття, образності та структури подій [9].

Моделі та образні схеми концепту GUERRA в іспанській мові об'єднані нами у декілька груп та підгруп.

Група моделей САКРАЛЬНА, до якої входять дві тематичні підгрупи метафор: МІФОЛОГІЧНА та РЕЛІГІОМОРФНА. ДАР НЕБЕС, ЗЛО та ін.

Група моделей БІОМОРФНА складається з низки тематичних областей – ЗООМОРФНА, ФІТОМОРФНА та АНТРОПОМОРФНА. Їх когнітивним центром є уявлення про специфіку життєдіяльності біологічного організму.

Група моделей АНТРОПОМОРФНИЙ розглядається у зв'язку з іншими моделями. У моделі АНТРОПОМОРФНА проєкція здійснюється з області-джерела «людина» на область-мету явище «війна».

Явище «guerra» входить у область ПЕРСОНІФІКАЦІЇ, осмислюється в термінах ЛЮДИНИ і стає «носієм» людських властивостей та характеристик: *aliento de la guerra* – дихання війни; *guerra simpática* – «приваблива» війна; *humanizar la guerra* – гуманізувати війну, *reanimar la guerra* – «реанімувати» війну.

Війна набуває антропоморфних характеристик: *guerra suicida* – самогубна війна; на неї переносяться характеристики людини та її дії: *guerra imprudente* – нерозсудлива війна.

Війна може мати «родовід»: *linaje de guerra* – рід війни, «ідентифікаційні дані»: *guerra galana, apellidada de las naranjas* – безкровна війна, названа «Апельсиновою війною», або не мати таких даних: *guerra sin nombre* – безіменна війна; війна може мати свою «долю»: *destina de la guerra* – доля війни.

Модель ЛЮДИНА привносить образні схеми ВІДКЛОНЕННЯ ВІД НОРМИ, ХВОРОБА моделі МЕДИЦИНА: *La Guerra es una peste asoladora* – Війна – це спустошлива чума.

Модель ЛЮДИНА також реалізується через персоніфіковані дії:

а) конструктивні: *la guerra concluye por erigir un despotismo irremediable* – у результаті війна звела незламну будівлю деспотизму;

б) деструктивні: *la guerra puede romper el planeta* – війна може зруйнувати планету [11].

Тенденцію уособлення продовжує модель ОРГАНІЗМ, при цьому явище може концептуалізуватися як організм, окрема частина або орган:

Нерв війни – це гроші.

До групи моделей ЛЮДИНА ми відносимо підгрупу моделей СОЦІОМОРФНЕ, переноси якої засновані на уявленнях про певні ролі та відносини в соціумі. Це такі моделі:

ЖІНКА у соціальній ролі: Los jóvenes temen casarse con la guerra – Молоді люди бояться пов'язувати свою долю з війною (casarse – одружуватися);

МАТИ: La guerra es madre de la diligencia... – Війна – мати старанності...;

ВЧИТЕЛЬ: La guerra enseña a robar... – Війна вчить красти;

Правитель: La guerra reina – (буквально) Війна «панує»;

СУДДЯ: La guerra divorcia las almas – Війна роз'єднує (буквально розриває шлюб) душі;

ПІДСУДНИЙ: Hay textos que absuelven la guerra – Є тексти, що виправдовують війну;

ЗЛОЧИНЕЦЬ: La guerra atenta contra la vida – Війна скоює замах на життя;

БІЗНЕСМЕН: La guerra puede arruinar a centenares de fabricantes – Війна може розорити сотні виробників.

До групи моделей СОЦІОМОРФНЕ ми відносимо модель ГРА: la guerra es un «juego de reyes» - війна – це гра королів.

Також до цієї групи моделей належать моделі:

БІЗНЕС: la guerra es un negocio redondo – війна – це вигідна справа;

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗЛОЧИНЬ: contrabando de guerra – військова контрабанда;

ОБ'ЄКТ МАЙНОВИХ ВІДНОСИН: privatización de la guerra – «приватизація» війни;

БІЗНЕСМЕН: la guerra puede exigir compensación – війна може вимагати компенсації;

ТОВАР: coste de la guerra – вартість війни;

ВИРОБНИЦТВО: la guerra es la industria más insalubre – війна – це шкідливе виробництво.

Знання предметної сфери, створеної нею самою, дозволяє людині «оречівлювати» явища та події та їх частини. У численній групі моделей РЕЧОВЕ ми виділяємо окремі підгрупи: модель ОБ'ЄКТ-ПРЕДМЕТ, метафора СТАН (війни) – ЦЕ ОБ'ЄКТ-ПРЕДМЕТ (АРТЕФАКТ), схеми ЧАСТИНА-ЦІЛА, ПОВЕРХНІСТЬ, МЕДИКАМЕНТ, ЛІКИ.

Профілювання концепту GUERRA може відбуватися за рахунок поєднання декількох моделей, наприклад, моделей групи РЕЧОВЕ та групи БІОМОРФНЕ: у контексті *contener y encerrar la guerra* – «стримати» і «замкнути» війну, крім фонової моделі ПРОСТІР, за допомогою акційних дієслів *contener* і *encerrar* одночасно реалізуються, зокрема, моделі РУХ, СИЛА, ЖИВА СУТНІСТЬ, ВІР. Вони створюють багатовимірний образ явища «guerra». Так на рівні синтагми реалізується множинна метафорична проекція з декількох різних за тематикою областей-джерел різних фреймів в ту саму область-мету; така проекція породжує множину значень, що мають загальний метафоричний наслідок [13].

Сутності, що виражаються в синтагмі і за допомогою яких у свідомості людини реалізуються різні моделі, виявляють певну відкриту безліч різного роду когнітивних ознак концепту, збільшуючи його семантичний обсяг і семантико-когнітивний потенціал лексеми «guerra».

До групи РЕЧОВЕ ми також відносимо метафори ВІЙНА – ЦЕ ФІЗИЧНА СИЛА, ПОТЯГ; ПРИДБАННЯ або ВТРАТА ОБ'ЄКТА-ПРЕДМЕТА, ПРИДБАННЯ (ВТРАТА) ОБ'ЄКТА-ПРЕДМЕТА → ЗМІНА СТАНУ, КОНТРОЛЬ НАД ПРИДБАННЯМ ОБ'ЄКТА-ПРЕДМЕТА.

Модель ОБ'ЄКТ-ПРЕДМЕТ дає нову проекцію: ПЕРЕШКОДИ ДЛЯ ПРИДБАННЯ (ВТРАТИ) ПРЕДМЕТА → ТРУДНОЩІ.

Війна отримує «речову» характеристику через предметну лексику з пейоративною конотацією, що передає суб'єктивно-психологічну

характеристику цього явища та його наслідків, а саме: guerra de mierda – гівняна війна, desechos de guerra – покидьки війни.

Ведення бойових дій передбачає наявність простору. Модель ПРОСТІР (КОНТЕЙНЕР) реалізується у метафорі ВІЙНА – ЦЕ ВМІСТИЛИЩЕ (КОНТЕЙНЕР), що означає кордон, що відокремлює певний обсяг від довкілля: entrar en la guerra – вступити у війну.

Згідно з моделями ТЕАТР, РЕАЛІЯ ЗОБРАЖУВАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА війна переосмислюється як артефакт: escenas de guerra – епізоди війни, alegoría a la GUERRA – алегорія війни.

Ментальний світ суб'єкта може бути ПРОСТОРОМ війни. Цей метафоричний перенесення вербалізується у контексті guerra consigo mismo – «війна» (боротьба) із собою, де дія суб'єкта спрямована на об'єкт, лексикалізований займенником se у складі форми consigo, похідним від особистого займенника yo – я. Складові ментального і психічного світів видаються як самостійні організми: у контексті «Я» виступає як «Я», так і як «не-Я» одночасно, як арена протистояння між ними, а власний душевний світ людини мислиться як КОНТЕЙНЕР.

Внаслідок опредметнення соціального явища «війна» окремі його сторони та характеристики стають «доступними» для сприйняття органами почуттів людини відповідно до моделі СЕНСОМЕТАФОРА. Ці характеристики, зафіксовані в мові, дозволяють змодельовати сенсорний образ явища «guerra» як ВИДОВИЩЕ, КОЛІР, СМАК, ГАСТРОНОМІЧНЕ, ЗАПАХ, ЗВУК, ТАКТИЛЬНЕ ВІДЧУВАННЯ [17].

У моделях НАУКОМОРФНОГО метафори створюють образи та поняття, задані за правилами та визначеннями, запозиченими в галузі науки і включають моделі МАТЕМАТИКА, ГЕОМЕТРІЯ, ФІЗИКА, АБСТРАКТНА ВЕЛИЧИНА, ГЕОМЕТРИЧНА ФІГУРА (ТІЛО).

На переносному значенні лексеми «guerra» – розбіжності, суперечка будується метафорична проекція, описана Дж. Лакоффом і М. Джонсоном

СУПЕРЕЧКА – ЦЕ ВІЙНА: guerra de declaraciones – війна заяв, guerra de sexos – війна статей. У метафоричних термінах структурується концепт КОХАННЯ: guerra amorosa – любовна «війна»; el amor y la guerra es una misma cosa – любов і війна – це те саме.

Ця асоціація підтримується гіпонімами лексеми «guerra»: batalla de amor – любовна баталія; іменником від дієслова conquistar – завойовувати – conquista – шанувальник, прихильник: fer una conquista – підкорити чиєсь серце; conquista amorosa – любовна перемога. Модель ЕРОТИЧНЕ свідчить про те, що міжособистісні, інтимні відносини також можуть осмислюватись у термінах війни.

Проведене дослідження показало, що ядерне значення лексеми, яке протягом століть залишається семантично стійким, термінологізується в синтагматичних поєднаннях з атрибутивними засобами, позначаючи, зокрема, конкретні види воєн або бойових дій і будучи формантом власних назв. У цьому випадку відбувається поєднання наукового і повсякденного знання: терміни-класифікатори з будь-якої галузі точних наук, які стосуються наукової картини світу, використовуються поруч із атрибутами з наївної картини світу. Це робить менш чіткою межу між наивною та науковою картиною світу.

Найбільша деталізація когнітивних ознак лексеми «guerra» спостерігається за обов'язковими компонентами фрейму, що мають складнішу слотову структуру. Найбільш детальне профілювання отримує просторову когнітивну ознаку: обов'язковий компонент «місце» має найвищу щільність номінативного заповнення слотів та підслотів – до підслотів 4-го рівня. Далі йдуть у міру зниження ступеня заповненості слотів інструментальна, телеологічна, актантна, параметрична та інші когнітивні ознаки [10].

Деякі компоненти, слоти та підслоти концепту «guerra» можуть не активуватися в контексті, при цьому відповідна когнітивна ознака набуває

«нульового» значення. «Нульовий» підслот і, відповідно, «нульова» когнітивна ознака виявлені на рівні обов'язкового компонента «дія» та факультативного компонента «мета». У таких випадках інформація за відповідним компонентом, слотом або підслотом підлягає уточненню за допомогою енциклопедичних даних. Необхідність звернення до таких даних, а також правил логічного висновку часом диктується «нечіткістю» багатозначного атрибутиву.

Поряд з ядерними когнітивними ознаками концепту – актантною, просторовою, часовою та когнітивною ознакою «засіб ведення війни» атрибутивними засобами може об'єктивуватися низка інших когнітивних ознак одночасно.

Семантико-когнітивний потенціал зазначеної лексеми, що постає як формант власних назв – назв воєн, доповнений факультативними компонентами – цілою низкою акциденцій, що часом не мають відношення ні до ядерних, ні до периферійних слотів фрейму «guerra».

Лексема «guerra» є одним із засобів вираження структури та характеристик події «війна» та її підкласів в іспанській мовній картині світу. Вони детально експлікують ті конкретні ознаки, які приписує цьому явищу етнокультурна мовна свідомість.

Синтагматичний аналіз засобів, що вживаються з лексемою «guerra», – прикметників та конструкцій *de* + іменник, що виступають у ролі об'єктиваторів, дає широкий та різноманітний спектр когнітивних ознак однойменного концепту.

Ми розглядаємо кожне значення (семему) імені «guerra» як динамічну ієрархію різних сем: архісем, диференціальних (властивих окремій семемі) і потенційних (що відображають різні другорядні деталі) сем. При цьому потенційні семи можуть, залежно від контексту, актуалізуватися та виходити на передній план, «підсвічуючи» те чи інше значення лексеми, яка вербалізує концепт.

Поясненню способів формування різних смислів на функціональному рівні сприяє залучення кадрових структур до аналізу мовних явищ. Фреймова модель концепту GUERRA побудована нами на основі аналізу інформаційного змісту – мінімуму когнітивних ознак, що визначають основні, найважливіші відмінні риси явища, що концептуалізується.

Ця модель представлена в наступній зведеній словниковій дефініції ключового слова «guerra»: «Розбрат і порушення миру, протиборство, озброєна боротьба між двома або більш ніж двома країнами або угрупованнями в одній і тій же країні, що триває значний період часу, в ході якої відбуваються битви і ведуться бойові дії» [8].

До цієї моделі входять такі ядерні компоненти:

- Актанти (країни, угруповання, люди);
- Дія (боротьба, збройна боротьба, протиборство);
- Засіб (зброя);
- місце дії;
- час дії.

При конструюванні концепту «guerra» ми враховуємо структуру концепту «подія», що демонструє позиції, лексична та граматична конкретизація та різне поєднання яких дають усе різноманіття подієвих фреймів. Обов'язкові компоненти фрейму «подія» постають у вигляді універсальної пропозиційної схеми «суб'єкт – предикат – об'єкт», за допомогою якої відбувається членування подієвого континууму. На думку дослідників, факультативними елементами концепту події виступають причина/умова, наслідок, спосіб, мета/результат, супутня подія та оцінка якісна/емоційна [17].

Аналіз поєднаних потенцій лексеми «guerra» з мовними засобами атрибутивної семантики, отриманими методом суцільної вибірки, дозволив виділити цілу низку когнітивних ознак концепту GUERRA, які виявляють його структуру. Асоціативний потенціал визначає функційність імені, яке «є

зовнішнім, поверхневим проявом його глибинних асоціативних контурів, що складаються з імпліцитних субстантивних лексичних параметрів».

Лексема «guerra» входить до групи «часово-подієвих імен і номіналізації». Вона позначає соціальне явище, процес (для якого характерний початок, закінчення, а також перебіг – розвиток, прискорення, інтенсифікація, уповільнення тощо). Водночас лексема «guerra» синкретично виражає значення «дія» — «місце дії», при цьому аспект місця виявляється у значенні даної дії, яка мислиться як те, що відбувається у певному місці.

Названа дія локалізується в іспанській мові в певному фрагменті простору, який отримав метафоричну назву teatro de la guerra – театр війни, театр воєнних дій. У тлумачних словниках просторові межі «театру війни» визначаються так: Lugar en que ocurren eventos notables dignos de atención – Italia fue el teatro de aquella guerra (Місце, в якому відбуваються важливі події, варті уваги – Італія стала театром тієї війни); Frente de guerra (фронт війни), який визначається як Zona en que se combate (район бойових дій). В обох випадках межі цього простору відповідають повсякденному розумінню простору – «місце», «місцевість», «район».

Існує також повсякденна назва «місця військових дій» — просто «guerra», локативна ознака якої експлікується також дієсловом просторової семантики: ir a la guerra – йти на війну, tornar de la guerra – повертатися з війни, при цьому реалізується модель метонімічного перенесення «дія» -> «місце дії», коли процесуальне значення співвідноситься з місцем, де процес провадиться.

Отже, згідно з розглянутою дефініцією, простір війни є реальним фізичним простором того чи іншого масштабу, межі якого чітко не визначені і який сприймається візуально. Простір війни може сприйматися і незримо: guerra de las ondas – війна в ефірі, радіовійна; guerra – війна із застосуванням радіотехнічних засобів.

Простір війни може бути і віртуальним – це «простір» комп'ютерних мереж: *guerra cibernética* – кібервійна, в якому реалізуються математичні моделі реального фізичного простору та засобів ведення війни, які «локалізуються» у «просторі» комп'ютерної пам'яті.

Через війну як категоризаційну діяльність у людській свідомості у мовних формах стихійно відбилися основні «еталонні» геометричні позиції, які постають відправними стосовно визначення положення «субстанції» у просторі. Такими є точка, пряма лінія, коло.

На основі «грунтовної валентності» імені «*guerra*», обумовленої слотом однойменного фрейму – місце, в досліджуваних поєднаннях профілюється ядерна просторова когнітивна ознака концепту GUERRA, що об'єктивується за допомогою наступних елементів локусу:

Точка – двовимірний або тривимірний простір, коли одна з позицій позначається парою «всередині» – «поза межами», що виражає:

1. дію, що відбувається «всередині» простору:

- *guerra interior, intestina* (від лат. *intestinus* - 'внутрішній') - внутрішня, громадянська війна;
- *guerra en la selva* - бойові дії у джунглях.

Простір може бути представлений як об'єм, середовище і позначається іменами речовинної семантики, що називають різні «однорідні маси предметів» (вода, повітря і т.ін.): *guerra en el aire* — війна в повітрі.

Простір «усередині» може бути виражений імпліцитно: *guerra contrasubversiva* – боротьба з підіривною діяльністю противника на своїй території. Ознака «всередині» – «локалізація всередині обсягу, середовища», може отримувати уточнення у вигляді значення загальної спроможності: *guerra del Atlántico Sur* – Фолклендська війна (конфлікт у Південній Атлантиці між Аргентиною та Великою Британією);

2. дію, що відбувається у просторі «зовні», вираженому засобами як прямої: *guerra exterior* – зовнішня війна, так і вторинної номінації: *guerras de conquista* – завойовницькі війни;

3. дію, спрямовану «ззовні», з простору актанта, до якогось простору: *guerra de intervención* – збройна інтервенція.

Лінія (площина), коли мають місце позиції:

1. «крізь», «через»: *guerra transfronteriza* – прикордонна війна, при цьому імплікується ознака «частини простору по обидва боки від кордону», у тому числі і від «кордону держави». Морфологічний засіб – префікс *trans-*, імплікує цілу низку когнітивних ознак, наприклад: «перехід на протилежний бік», «знаходження на протилежному боці», «знаходження за чимось, позаду чогось», які реалізуються в даному поєднанні і комплексно характеризують позначуване явище; при цьому реалізується метонімічний перехід «кордон» (лінія) -> «прилегла площа»;

2. «за показником поверхні»: *guerra campal* – битва на відкритій місцевості.

Коло (сфера) або його частини. Залежно від відношення явища, що локалізується, до локалізатора можливі два варіанти позначення простору «навколо», коли явище «*guerra*» локалізується:

1. на колі, «центром» якого є локалізатор – обложений об'єкт: *guerra de sitio* – облогова війна;

2. у сфері чи її частині: *guerra espacial* – космічна війна; прикметник *espacial* від іменника *espacio* – lugar que se encuentra más allá de la atmósfera terrestre (космос – місце, що знаходиться за межами атмосфери Землі), співвідносить космічний простір з центром – Землею.

Результати аналізу дозволяють встановити, що в іспанській мовній картині світу використовується цілий арсенал засобів вербалізації просторових значень концепту GUERRA, що виражають відношення як загальної, так і індивідуальної просторовості. У цьому сприйняття простору

передбачає виділення ділянки простору в певних межах, які у різних випадках визначаються по-різному.

Кордони простору можуть мислитися і позначатися у загальному вигляді: *guerra global* – глобальна війна, *guerra local* – локальна війна, *guerra parcial* – локальна війна, або виражатися засобами конкретної локалізації:

- Всесвіт як локус: *guerra de las galaxias* – галактична війна, *guerra de los mundos* – війна світів;

- планета Земля, розглянута повністю як локус: *guerra mundial* – світова війна – від лат. *mundo* - планета, зірка (також про Землю); на значенні загальної поширеності засноване застосування гіперболи для позначення масштабу війни;

- простір поза Землею та її атмосферою: *guerra espacial* – війна в космосі;

- простір, що включає повітряний простір – атмосферу Землі та космічний простір: *guerra aeroespacial* – повітряно-космічна війна; у вищенаведених випадках простір представлений як щось загальне, абсолютне, нерозчленоване, яке не має будь-яких фізичних параметрів;

- частина суші як локус: *guerra continental* – континентальна війна, *guerra intercontinental* – міжконтинентальна війна, *guerra del litoral* – бойові дії на узбережжі; те саме, з використанням власного імені, що позначає частину суходолу – від цілого континенту: *Guerra Europea* – Європейська війна за островні території: *Guerra de Cuba* – війна на Кубі;

- простір природно-кліматичних зон: *guerra artica* – воєнні дії в арктичних умовах;

- простір, названий за типом ландшафту: *guerra de desierto* – бойові дії в умовах пустелі;

- простір природних об'єктів – елементів рельєфу: *Guerra de los Pirineos* – Піренейська війна, *guerra del valle de la Valtellina* – війна в долині Валтелліна;

- стихія як локус: *guerra aérea* – повітряна війна, *guerra submarina* – підводна війна, *guerra subterránea* – мінна війна, *guerra marítima* – війна на

морі, морська війна (одна стихія); guerra aeroterrestre – бойові дії авіації та наземних військ (дві стихії); територія країни, що стала «театром війни», виражена власним ім'ям у складі прийменниково-іменної конструкції: Guerra de Italia – Італійська війна; прикметником: Guerra Civil Española – Громадянська війна в Іспанії;

- уточнення локалізації за назвою сторін світу: Guerra del Atlántico Sur – війна в Південній Атлантиці;

- простір акваторії: Guerra del Pacífico – Тихоокеанська війна;

- територія як адміністративно-політичне ціле з просторово-обмежувальним значенням: guerra de Marruecos – Іспано-марокканська війна;

- простір із семою «з усіх боків локусу»: guerra de sitio – облогова війна;

- простір із семою «вздовж лінійного протяжного умовного об'єкта»: guerra fronteriza – війна у прикордонному районі;

- локус як поверхня: guerra campal, de campaña – битва на відкритій місцевості;

- простір заглиблень, що мають лише внутрішній обсяг; з ознакою загальної спроможності (місцезнаходження всередині обсягу): guerra de las trincheras – окопна війна;

- простір населеного пункту цілком як такого або його частини: guerra de Melilla – війна в Мелільї, guerra de calles – вуличні бої, при цьому назва може бути виражена як власним або загальним іменем, так і прикметником: guerra urbana – війна в місті;

- простір попереду актанта: guerra frontal – фронтальна війна.

Відповідно до сучасних наукових поглядів, для простору постає властивим нерозривний зв'язок з часом та рухом матерії. Час – атрибут, загальна форма буття матерії, що виражає тривалість буття та послідовність зміни станів всіх матеріальних систем та процесів у світі. Це явище одновимірне, асиметричне і незворотне внаслідок асиметрії причинно-наслідкових відносин.

Лексема «guerra», має не лише подієву семантику, що синкретично виражається як значення «дія» – «місце дії», розглянуте вище, а й значення «дія» – «час дії», за моделлю метонімічного перенесення «дія» «час (тривалість) дії». Природна мова має у своєму розпорядженні засоби для квантифікації моментів часу і можливих ситуацій, що позначають часові характеристики стану, процесу, дії.

Виходячи з внутрішньої структури поля часу і з того, як вона відображається в мовних формах, розрізняють зовнішній і внутрішній час процесу.

У такому разі репрезентанти «зовнішнього» часу відповідають на запитання коли? (вчора), а репрезентанти «внутрішнього» часу – на питання як? (швидко). Між ними знаходиться група, що об'єднує обидва ці аспекти та відповідає на запитання: скільки часу? і показує тривалість. Зовнішній час ділять на три великі розряди: хронографія – вказівка на певний час, місце події у часі, дату; хронометрія – визначення тривалості події та хронологія – встановлення послідовності подій.

У поєднаннях імені «guerra» з атрибутивами нами встановлено репрезентанти когнітивної ознаки «зовнішнього» часу та його розрядів – хронографічного, хронометричного та хронологічного; репрезентанти «внутрішнього часу» не були виявлені.

За допомогою цих засобів вербалізується ядерна часова когнітивна ознака концепту, що є основою для параметризації явища «війна», що протікає в просторово-часовому континуумі. Порівняно з локативними когнітивними ознаками, він менш репрезентативний, оскільки «система ознак місця ширша, розгалуженіша за значення часу, що пояснюється тривимірністю простору та односпрямованістю часу» [14].

Отже, характер функцій частин та органів тіла, званих соматичними компонентами, визначає образність більшості соматичних фразеологізмів. Однак через особливості мовної картини світу англійської, української та

іспанської мов, були виявлені деякі розбіжності в конотаціях окремих компонентів. Фразеологічна активність багатьох англійських соматичних лексем аналогічна відповідним українським та іспанським лексемам.

Висновки до розділу 2

Англійські соматичні фразеологізми, що містять такі поняття, як **hand, feet, heart, nose, leg** тощо, наділені певною специфікою в лексико-семантичному мовному полі і становлять значний пласт у фразеологічному блоці. Доведено, що у процесі спілкування, зазвичай, людина звертається до найбільш застосовного способу номінації екстралінгвістичної реальності, тобто використовує назви частин людського тіла, щоби висловити свою ідею.

У сучасній іспанській та українських мовах наявно багато прикладів опису особистісних характеристик із допомогою соматичних фразеологізмів. Після збору практичного матеріалу було розділено всі вибрані соматичні фразеологізми за групами за критерієм твірної лексики. Виділили такі групи фразеологізмів за соматичним компонентом: голова, рот, очі, ніс, рука, серце, інші частини тіла та рідини та субстанції організму.

Очевидно, що стійкі вирази кожної мови дуже часто були сформовані за допомогою соматичних фразеологічних одиниць, які роблять мову барвистішою та специфічнішою. Як відомо, соматичні фразеологізми є невід'ємною частиною мови, що робить її більш автентичною.

Більшість частин тіла людини та їх позначення мають кілька символічних значень. Кожна мова містить велику кількість соматизмів у структурі фразеологічних одиниць, які певною мірою співвідносяться один з одним, що є їхньою універсальною особливістю, зберігають при цьому свої специфічні особливості, що постає їхньою фразеологічною та етнічною особливістю.

Отже, характер функцій частин та органів тіла, званих соматичними компонентами, визначає образність більшості соматичних фразеологізмів. Однак через особливості мовної картини світу англійської, української та іспанської мов, були виявлені деякі розбіжності в конотаціях окремих компонентів. Фразеологічна активність багатьох англійських соматичних лексем аналогічна відповідним українським та іспанським лексемам.

РОЗДІЛ 3

ЗНАЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ, ІСПАНСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

3.1 Значення ФО із соматичним компонентом у сучасній англійській мовіВ англійській мові Соматичні фразеологізми утворюють у мовному потоці стійкі вирази, що відзначаються особливою виразністю та образністю. В англійській мові семантичне поле метафоричних, метонімічних, гіперболічних та літотних структур, характерних для соматичних фразеологізмів, надзвичайно широке та різноманітне.

Найпоширенішими у англійській фразеології є фразеологізми з компонентом **head**. Їхнє значення значною мірою залежить від універсальних значень, притаманних цьому соматизму в більшості мов світу. Виокремлюють такі семантичні групи:

Емоційний стан: англ. *head over heels in love* класичний приклад, що вказує на глибоке закоханість.

Процес мислення: різноманітність таких фразеологізмів пов'язана з уособленням голови як фізичного носія думок та ідей: англ.. *a clear head* ‘ясне мислення’, англ.. *to break one's head* ‘ламати голову’.

Соматичні фразеологізми з компонентом **neck** часто пов'язані з ризиком та небезпекою, оскільки шия є вразливою частиною тіла. Наприклад, англ.. *to break one's neck* ‘ризикувати життям’.

Серце, як соматизм, відіграє особливу роль у фразеології. Воно символізує не лише фізичний орган, а й центр емоцій, почуттів та думок. Наприклад, "at the bottom of one's heart" ‘в глибині душі’, "to have a heart of gold" ‘мати добре серце’.

Кожен фразеологізм з компонентом **heart** має своє індивідуальне значення, але всі вони об'єднані спільним образом – серцем як центром внутрішнього світу людини: англ. *at the bottom of one's heart* ‘в глибині

душі'; англ. *with all one's heart* 'усім серцем'; англ. *heart is bleeding* 'серце кров'ю обливається'; англ. *to have heart of gold/big/soft/kind heart* 'мати серце із золота/велике/м'яке/добре серце'

Фразеологізми з компонентами **mouth** та **tongue** пов'язані з процесами говоріння та мовчання. Наприклад, англ. *to have lost one's tongue* 'втратити дар мови'.

Соматизм **leg, foot** "нога" у фразеологізмах має два основних значення: рух та стабільність. Наприклад, "to think on your feet" – швидко мислити, "to feel one's feet" – бути впевненим у собі, англ. *have two left legs* 'мати дві ліві ноги'; англ. *to get up with the left foot* 'підводитися з лівої ноги'.

Цікаво, що в англійській мові часто використовується диференціація кінцівок на праву та ліву. Наприклад, англ. *to have two left feet* 'бути незграбним'.

Eye 'око' у фразеологізмах символізують сприйняття світу та емоції. Наприклад, англ. *to open someone's eyes to something* 'відкрити очі на щось', *to cry one's eyes out* 'плакати'.

Поняття **ear** асоціюється зі сприйняттям інформації та таємницями. Наприклад, англ. *walls have ears* 'стіни мають вуха'.

Обличчя відображає емоційний стан та соціальний статус людини. Наприклад, "to save face" – зберегти обличчя.

3.2 Значення ФО із соматичним компонентом у сучасній іспанській мові

У сучасній іспанській мові широко застосовують фразеологізми, що описують людські риси за допомогою назв частин тіла. Проаналізувавши велику кількість прикладів, ми розподілили їх на групи залежно від ключового слова. Виділимо такі групи: ісп. *la cabeza* 'голова', ісп. *la boca* 'рот', ісп. *el ojo/ojos* 'очі', ісп. *la nariz* 'ніс', ісп. *la mano* 'рука', ісп. *el corazon* 'серце', ісп. *otras partes del cuerpo* 'інші частини тіла' та ісп. *fluidos y sustancias corporales* 'рідини та субстанції організму'.

Здавна люди вважали голову найважливішою частиною тіла. Саме з нею пов'язують розум і мислення.

Процес роздумів в іспанській мові часто описують фразеологізмами з словом **la cabeza** 'голова': ісп. *ten en cuenta* 'мати на увазі', ісп. *no te salgas de la cabeza* 'не виходити з голови'. Ці вирази вказують на пам'ять, адже голову вважають сховищем знань.

Емоційний стан також передають за допомогою фразеологізмів з компонентом *la cabeza* 'голова': ісп. *cuelga la cabeza, no hagas cabeza* 'понури голову', 'загубити голову'.

Слово **la boca** 'рот' у іспанських фразеологізмах найчастіше пов'язане з мовленням: ісп. *abre la boca* 'відкрити рота', ісп. *cierra la boca* 'стулити рота', ісп. *fuera de tu boca* 'з твого рота'.

Очі, як основний орган зору, часто фігурують у фразеологізмах, що передають процес сприйняття інформації: "дивитися уважно", "загубити з виду", "відкрити очі".

Ще однією непривабливою рисою людського характеру, яку часто викривають іспанські фразеологізми, є скупість або жадібність. Цікаво, що для опису таких негативних рис іспанці часто звертаються до частин тіла: : ісп. *mantén tu mano sobre/sobre tu bolso* 'досл. тримати руку на торбі; бути жадібним', ісп. *mantener/tener el pulgar sobre algo* 'досл. тримати великий палець на чому-небудь, не хотіти віддавати що-небудь, поводитися з чим-небудь із зайвою ощадливістю', ісп. *si le das a alguien tu dedo meñique, te quitará toda la mano*. 'розм. дай йому палець, він всю руку відкусить', ісп. *el reumatismo entre el pulgar y el índice debe ser eliminado* 'досл. вирвати що-небудь у кого-небудь із-під нігтів; вправно прибрати до рук що-небудь, привласнювати що-небудь'.

3.3 Значення ФО із соматичним компонентом у сучасній українській мові

Українська мова, як і багато інших, рясніє барвистими фразеологізмами, які часто використовують назви частин тіла для створення образних висловів. Давайте детальніше розглянемо, як в українській мові за допомогою соматичних компонентів передаються різноманітні емоції, стани та характеристики людини.

Голова – центр думок і почуттів. Голова, як символ розуму і свідомості, часто фігурує в українських фразеологізмах. Вони можуть виражати як позитивні, так і негативні емоції. Наприклад, вираз "аж голова загула" вказує на сильне здивування або захоплення, тоді як "дерти на голові волосся" передає глибокий відчай і розпач. Фразеологізми з компонентом "голова" часто пов'язані з такими поняттями, як розумовий стан, емоції, пам'ять.

Рука – символ дії та взаємодії. Рука, як інструмент дії, також широко використовується в українських фразеологізмах. Вирази з компонентом "рука" часто передають ідею взаємодії, співпраці або, навпаки, конфлікту. Наприклад, "рука руку миє" вказує на взаємну вигоду, а "аж горить у руках" – на швидку і ефективну роботу.

Очі – дзеркало душі. Очі, як відомо, є відображенням внутрішнього світу людини. Тому в українських фразеологізмах вони часто асоціюються з емоціями, почуттями та ставленням до оточуючих. Наприклад, "аби й очі не виділи" виражає сильне невдоволення, а "бісики в очах грають" – веселий і грайливий настрій.

Вуха – орган слуху та сприйняття. Вуха в українських фразеологізмах пов'язані з процесом сприйняття інформації, емоційним станом і реакцією на зовнішні подразники. Наприклад, "аж вуха в'януть" передає неприємні відчуття від того, що чуєш, а "аж за вухами лящить" – сильний апетит.

Висновки до 3 розділу

Аналіз англomовних соматичних фразеологізмів демонструє, що частини тіла в мові часто набувають символічних значень. Голова асоціюється з

розумом і мисленням, серце – з емоціями, очі – зі сприйняттям, ноги – з діями і рухом. Використання соматичних фразеологізмів робить мову більш виразною та емоційною, дозволяючи точно передавати нюанси значень. Крім того, такі фразеологізми часто відображають культурні особливості англомовних народів, їхню ментальність та світогляд.

Іспанські фразеологізми, що описують негативні якості людини, часто звертаються до образів частин тіла. Це дозволяє більш яскраво і образно передати різні відтінки людських вад: жадібність, пройдисвітство, непорядність. Такий підхід робить мову більш виразною і емоційною, що повністю відповідає їхній нації.

Аналіз українських фразеологізмів з соматичними компонентами вказує на те, що частини тіла в українських фразеологізмах виконують важливу образну функцію, дозволяючи більш яскраво і виразно передавати різноманітні значення. Найчастіше у фразеологізмах використовуються такі частини тіла, як голова, рука, очі та вуха. Фразеологізми з соматичними компонентами часто пов'язані з емоціями, почуттями, взаємодією з оточуючими та оцінкою ситуації. Використання соматичних фразеологізмів надає мові образність, виразність і національний колорит.

ВИСНОВКИ

Фразеологічний дискурс є самостійним типом дискурсу, що характеризується цілісністю, системністю внутрішніх зв'язків, прецедентністю, інтенціональністю. Сутнісна складова фразеологічного дискурсу визначається базовим розумінням дискурсу як комунікативної ситуації у всій повноті її здійснення, а також детермінується складним комунікативним потенціалом його одиниць, що розглядаються в аспекті функціонування та врахування позамовних факторів, що впливають на вибір, відтворення, сприйняття та декодування. Конституенти фразеологічного дискурсу мають набір інтегральних характеристик: приналежність до фольклору, дидактичність, узагальнена часова та адресна спрямованість, поліфункціональність, стійкість, експресивність.

Для фразеологізмів характерні цілісність, метафоричність чи метонімічність, емотивність, образність, вмотивованість, дериваційність значення, нарізнооформленість, стійкість, ідіоматичність. Незважаючи на багато спільних рис із словом, словосполученням та реченням, фразеологічна одиниця є окремим мовним феноменом, якому притаманні емоційно-експресивна забарвленість, оцінка та стилістично-функціональний аспект.

Стрижневі компоненти фразеологізму посідають одне з основних місць у формуванні значення фразеологічної одиниці. Образи денотативних специфічних сем слова допомагають виявити ті асоціації, які вони можуть викликати, і дозволяють знайти можливі семи слова, що приймають участь у творенні фразеологічної одиниці.

Соматичні фразеологічні асоціації пов'язані з мисленням, мовленням, рухом, почуттями та емоціями людини, ставленням до роботи та світоглядом і можуть бути безпосередньо відображені у зазначених висловлюваннях. Для аналізу нами обрані соматичні фразеологічні одиниці з компонентами, що найчастіше зустрічаються в мові (наприклад, рука, шия, голова, рот, язик, серце, нога, вуха, око, обличчя, ніс). Образність та експресивність більшості

соматичних фразеологізмів зумовлюється характером функціонування в ній назв на позначення частин тіла та внутрішніх органів, так званих соматичних компонентів.

Англійські соматичні фразеологізми, що містять такі поняття, як «hand, feet, heart, nose, leg» тощо, наділені певною специфікою в лексико-семантичному мовному полі і становлять значний пласт у фразеологічному блоці. Доведено, що у процесі спілкування, зазвичай, людина звертається до найбільш застосовного способу номінації екстралінгвістичної реальності, тобто використовує назви частин людського тіла, щоби висловити свою ідею.

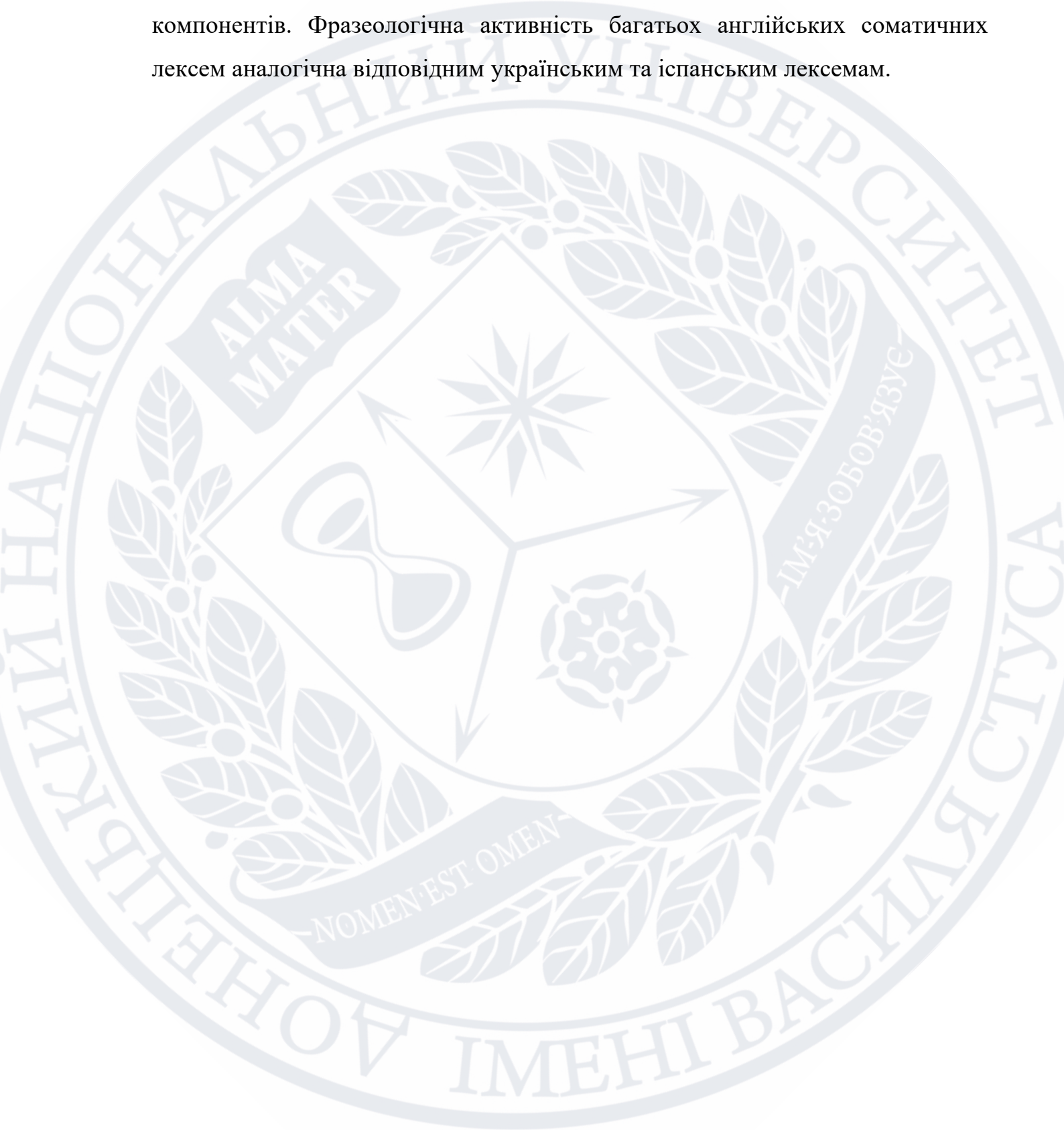
У сучасній українській та іспанській мовах наявно багато прикладів опису особистісних характеристик із допомогою соматичних фразеологізмів. Після збору практичного матеріалу ми розділили всі вибрані соматичні фразеологізми за групами за критерієм твірної лексеми. Ми вважали за доцільне виділити такі групи фразеологізмів за соматичним компонентом: голова, рот, очі, ніс, рука, серце, інші частини тіла та рідини та субстанції організму.

Очевидно, що стійкі вирази кожної мови дуже часто були сформовані за допомогою соматичних фразеологічних одиниць, які роблять мову барвистішою та специфічнішою. Як відомо, соматичні фразеологізми є невід'ємною частиною мови, що робить її більш автентичною.

Більшість частин тіла людини та їх позначення мають кілька символічних значень. Кожна мова містить велику кількість соматизмів у структурі фразеологічних одиниць, які певною мірою співвідносяться один з одним, що є їхньою універсальною особливістю, зберігають при цьому свої специфічні особливості, що постає їхньою фразеологічною та етнічною особливістю.

Отже, характер функцій частин та органів тіла, званих соматичними компонентами, визначає образність більшості соматичних фразеологізмів. Однак через особливості мовної картини світу англійської, української та

іспанської мов, були виявлені деякі розбіжності в конотаціях окремих компонентів. Фразеологічна активність багатьох англійських соматичних лексем аналогічна відповідним українським та іспанським лексемам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андреева Т. Структурна типологія тавтологічних фразеологізмів української мови. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 8: Філологічні науки (мовознавство) : збірник наукових праць*. 2012. Вип. 4. С. 21–27.
2. Андреева Т. М. Українські фразеологізми з дієслівно-іменниковою тавтологічною парою. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2016. Випуск 57. С. 19-26.
3. Андрейченко О. Лексико-фразеологічна основа текстів політичних дискусій (на матеріалі української преси кінця XX – початку XXI століття) : автореф. дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2006. 20 с.
4. Артеменко Г. Особливості фіксації логічного пізнання фразеологічними варіантами. *Лексикографічний бюлетень : зб. наук. пр. К. : Ін-т української мови НАН України*, 2011. Вип. 20. С. 39-45.
5. Бабич Н. Д. Фразеологія української мови : навч. посіб. Ч. I. Чернівці, 1970. 64 с.; Ч. II. Чернівці, 1971. 90 с.
6. Блашків О. В., Ковальчук Л. О. Способи перекладу фразеологічних одиниць з англійської мови на українську. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць*. Вінниця : ТОВ «фірма Планер», 2014. Вип. 20. С. 209-213.
7. Васильченко В. Етнокультурна семантика архаїчних складників фразеологічних одиниць URL: http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/1391. (дата звернення: 15.03.2021).
8. Васильченко В. М. Народна фразеологія як матеріал для українознавчих (етнолінгвістичних) студій. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : збірник наукових праць*. 2009. Випуск 5. С. 34–39.

9. Величко С. І. Фразеологізми-прислів'я як конституенти функціонально-семантичного поля спонування в сучасній німецькій мові : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.02.04 "Германські мови". К., 1996. 21 с.

10. Венжинович Н. Ф. Позитивна репрезентація людини у фразеологізмах української мови. *Українська мова*. 2010. № 2. С. 34-38.

11. Венжинович Н. Простір і час в українській фразеології: лінгвокультурологічний аспект. *Prostor in čas v frazeologiji*: Kolektivna monografija. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2016. S. 423–428.

12. Володіна Т. С., Рудківський О. П. Загальна теорія перекладу для першого (бакалаврського рівня) : навч.-метод. посіб. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2017. 296 с.

13. Галинська О. М. Лінгвокультурна інформація англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів: монографія. Кіровоград, 2013. 276 с.

14. Галинська О. М. Фразеологізми як знаки культурної інформації. *Проблеми зіставної семантики*: збірник наукових статей. Вип. 10 / відп. ред. Корольова А. В. К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. Ч. 2. С. 72-76.

15. Гаращенко О. Фразеологічні одиниці та проблеми їх класифікацій. *Наукові записки*: зб. наук. пр. Сер.: Філологічні науки. Кіровоград: Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка, 2010. Вип. 89(3). С. 176-180.

16. Гордієнко К. О. Методика викладання у навчанні іншомовних фразеологічних зворотів студентів факультету іноземних мов. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Філологія. 2018. Вип. 37 (2). С. 51-54.

17. Городенська К. Г. Сполучники української літературної мови : монографія. Київ : Інститут української мови ; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 208 с.

18. Греб М. М. Прикладні аспекти проектування змісту навчання лексикології та фразеології майбутніх учителів початкової школи. *ScienceRise*. 2015. С. 46-51

19. Денисова А. С. Семантика та структура фразеологізмів на позначення відчуттів людини. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2015. № 1. С. 364-370.

20. Денисова А. С. Явище варіантності та синонімії у фразеології. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2015. Вип. 40. С. 63-67.

21. Дуденко О. В. Номінативна та комунікативна природа українських паремій : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.02.01 "Українська мова". К., 2002. 19 с.

22. Задко Т. П. Збереження стилістичних функцій фразеологізмів під час їх перекладу українською мовою. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки»*. Мовознавство. Дрогобич, 2016. Том 1. № 5. С. 120-123.

23. Івченко А. Українська народна фразеологія: ономасіологія, ареали, етимологія. Харків : ФОЛІО, 2009. 304 с.

24. Князь Т. М. Емоційно-оцінні фразеологізми української мови в політичному дискурсі. *Лінгвостилістичні студії*. 2019. Випуск 11. С. 54-64.

25. Князь Т. М. Особливості функціонування фразеологізмів української мови в політичному дискурсі. *Лінгвістичні дослідження*. 2019. Випуск 50. С. 59-65.

26. Князь Т. М. Фразеологізми української мови на позначення заможності: структурно-семантичний, ідеографічний, лінгвокультурологічний аспекти: монографія. Харків: Точка, 2014. 176 с.

27. Кожуховська Л. Системні класифікації фразеологічних одиниць в україністиці. *Мовознавчі студії*. Випуск 2: Фразеологізм і слово у тексті і словнику (За матеріалами Всеукраїнської наукової конференції на пошану

75-річчя від дня народження професора Мар'яна Демського) / упорядники : К. Іваночко, О. Кушлик, П. Мацьків, М. Стечик, М. Яким, Я. Єрмоленко, Л. Баранська. Дрогобич : Посвіт, 2010. С.192-198.

28. Колоїз Ж. В. Українська пареміологія : [навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл.]. Кривий Ріг : ТО "Центр-Принт", 2012. 349 с.

29. Коновець С. Комунікативно-прагматичні особливості актуалізації фразеологізмів у дискурсі сучасної преси (за матеріалами іспанських періодичних видань) : автореф. дис. ...канд. філол. наук : 10.02.05. Київ, 2002. 21 с.

30. Кохан І. Н. Китайські етнічні паремії про характер, особистість та відношення до життя в дискурсі англомовних ЗМІ Китаю. *Балтійський гуманітарний журнал*. 2019. №4 (29). С. 264-268.

31. Коцюба З. Г. Лінгвістичні аспекти дослідження прислів'їв і приказок. *Лінгвістичні студії*. 2012. № 24. С. 74–79.

32. Краснобаєва-Чорна Ж., Усенко О. Експресивно-стилістична класифікація фразеологізмів у Словнику фразеологічних термінів сучасної української мови. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. пр. Донецьк, 2011. Вип. 23. С. 265–274.

33. Краснобаєва-Чорна Ж., Усенко О. Семантико-граматична класифікація фразеологізмів у Словнику фразеологічних термінів сучасної української мови. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. пр. Донецьк, 2010. Вип. 21. С. 124–133.

34. Краснобаєва-Чорна Ж. Сучасна фразеологія: класифікаційні параметри фразеологічних одиниць. Словник фразеологічних термінів. *Лінгвокомп'ютерні дослідження* : зб. наук. праць / укл. : А. Загнітко (відп. ред.), Ж. Краснобаєва-Чорна (заст. відп. ред.) та ін. Донецьк : ДонНУ, 2013. Вип. 6. С. 372–375.

35. Кузнєцова Г. В. Семантичні зрушення у фразеологізмах як тактика створення двозначності. *Ukrainian society for the study of English 4th Symposium*. Київ, 2007. Р. 55–56.

36. Кузнєцова Г.В. Структурно-семантична варіативність фразеологічних одиниць в англomовному художньому дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2008. 23 с.

37. Куценко Л.В. Вигуківі фразеологізми в сучасній українській мові: автореф. дис... канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 1995. 20 с.

38. Кушнерова А. О. Відтворення мовної картини світу крізь призму англійської фразеології. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2019. VII(36) I, 214. С. 22–25.

39. Левченко О. П. Символи у фразеологічних системах української та російської мов: Лінгвокультурологічний аспект: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук : 10.02.01. Львів, 2007. 465 с.

40. Мараховська В. Г. Типи складнопідрядних речень з підрядними прикомпаративними : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Українська мова». Запоріжжя, 1998. 23 с.

41. Мілевська Т. О. Природа оцінки в мемуарному жанрі. *Матеріали XXX міжвишівськ. наук.-метод. конф. викладачів та аспірантів*. 2001. Вип. 13. С. 17-21.

42. Мойсієнко А. К. Актуалізація фразеологічних одиниць у художньому тексті. *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті : теорія, практика, типологія*. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. С.115-121.

43. Морараш Г. В. Фразеологічне багатство мови творів Євгенії Ярошинської. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Філологічні науки*. Випуск 28. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. С. 312-315.

44. Пашинська Л. М. Фразеологічні неологізми в сучасному

українському мас-медійному дискурсі : автореферат дис. ... канд. філол. наук. Київ 2011. 19 с.

45. Романюк С. Фразеологізми та неофразеологізми в українському політичному дискурсі. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2015. № 3. С. 249-257.

46. Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови : етимологічний та етнолінгвістичний аспекти: монографія. Сімферополь : Доля, 2013. 600 с.

47. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К., 2006. 716 с.

48. Семененко Н.М. Проблеми лінгвістичного статусу прислів'їв та приказок. *Лінгвістичні та методичні основи філологічної підготовки вчителя-мовника*. 2005. Т. 1. С. 201-208.

49. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. Київ, 2002. 146 с.

50. Сизонов Д. Ю. Функціонально-стилістична парадигма медійної фразеології. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. Київ, 2017. Вип. 35. С. 56-69.

51. Соловець Л. О. Робота над фразеологізмами як засіб формування культури спілкування молодших школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук. К., 2004. 22 с.

52. Тепляков І. М. Конфронтація фразеологізмів на рівні системи та функціонування. *Мовознавчі студії*. Випуск 2: Фразеологізм і слово у тексті і словнику (За матеріалами Всеукраїнської наукової конференції на пошану 75-річчя від дня народження професора Мар'яна Демського) / упорядники : К. Іваночко, О. Кушлик, П. Мацьків. М. Стецик, М. Яким, Я. Єрмоленко, Л. Баранська. Дрогобич : Посвіт, 2010. С. 394-403.

53. Тепляков І. М. До проблеми розмежування системної і функціональної фразеології. *Проблеми слов'янства*. Львів. 1990. Вип.41. С. 54-61.

54. Тодорова Н. Ю. Фразеологічні одиниці просторової семантики в українській та англійській мовах : дис. ... канд.. філол. наук : 10.02.17. Львів, 2018. 244 с.

55. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови. Луганськ : Альма-матер, 2005. 400 с.

56. Українські прислів'я та приказки / упор. С. В. Мишанич і М. М. Пазяк. Київ : Вид-во худ. літ, 1984. 390 с

57. Хома Н. Ономастичний простір в українських фразеологізмах (прислів'ях, приказках). *Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія* / М-во освіти і науки, молоді та спорту України / редкол.: В. Г. Матвіїшин та ін. Івано-Франківськ, 2011. Вип. 29/31. С.411-413.

58. Христіанінова Р. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові : монографія. Київ : Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 368 с.

59. Шабат-Савка С. Комунікативно-інтенційний зміст преференційних висловлень в українських пареміях. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип 28, Т. 4. С. 75-80.

60. Яковлева О. А. Паремійний фонд мови: культурна універсальність і національна специфічність. *Філологічні науки: питання теорії та практики*. 2014. № 11 (41). С. 212-216.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

61. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.

62. Buitrago Jiménez A. Diccionario de dichos y frases hechas. Madrid: Espasa, 2004. 1038 p.

63. Longman Idioms Dictionary. Harlow: Longman, 1998. 398 p.